

Nábytek, stolní a ložní textilie ve venkovské domácnosti na Pardubicku v 16. století

Josef Svoboda – Martin Šimša

DOI: 10.62800/NR.2025.3.05

Furniture, and Table and Bed Textiles in Rural Households in the Pardubice Area in the 16th Century

This study focuses on the analysis of rural households' furnishings with furniture, and table and bed textiles, the spread of which is regarded as a significant indicator of the cultural transformation of the countryside during the sixteenth century. In view of the limited source base, comparable works in the Czech lands have so far been devoted exclusively to the aristocratic and burgher environment. New possibilities were opened up by extensive quantitative research into a unique corpus of official sources from the Pardubice manor, which contain descriptions of the furnishings of rural households. This robust source base made it possible not only to describe the functional and aesthetic aspects of the furnishings, but also, for the very first time, to conduct important statistical surveys focused on the representation of individual items of furnishings, their prices, and contemporary preferences in materials, colours, and constructional solutions.

Key words: transformation of the countryside, household furnishing, furniture, bedding, 16th century, Pardubice area

Acknowledgement: Příspěvek vznikl v rámci Dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace NÚLK na léta 2024–2028.

Contact: Mgr. Josef Svoboda, Ph.D., Národní ústav lidové kultury, Zámek 672, 696 62 Strážnice; e-mail: josef.svoboda@nul.k.cz; ORCID: 0000-0003-0402-7879

PhDr. Martin Šimša, Ph.D., Národní ústav lidové kultury, Zámek 672, 696 62 Strážnice; e-mail: martin.simsa@nul.k.cz; ORCID: 0000-0003-2867-9345.

Jak citovat / How to cite: Svoboda, Josef – Šimša, Martin: Nábytek, stolní a ložní textilie ve venkovské domácnosti na Pardubicku v 16. století. *Národopisná revue* 35 (3): 207–225. <https://doi.org/10.62800/NR.2025.3.05>

Výzkum vybavení interiérů ve středověku a raném novověku je jedním z důležitých proudů při studiu hmotné kultury a dějin každodennosti. Pro zvolené téma je obzvlášť inspirativní zkušenost z univerzitních pracovišť v Německu, kde etnologické bádání výraznou měrou přispělo k formování výzkumu každodennosti na univerzitě v Münsteru (*Alltagsgeschichte*). Z plodné spolupráce historika Güntera Wiegelmanna a etnografky Ruth-Elisabeth Mohrmann vzešla řada metodicky cenných prací na téma vzájemného vlivu města a venkova (Wiegelmann 1987; Mohrmann 2006). Nově orientované bádání se věnovalo především šíření civilizačních inovací a jejich uplatňování v městském a zprostředkovaně i venkovském prostředí.

V domácím bádání využil potenciál pozůstalostních soupisů poprvé Zikmund Winter, který prostřednictvím vybraných oděvních citací glosoval obecné trendy ve vývoji odívání i některá další kulturněhistorická témata (Winter 1895). Formou pramenné edice však publikoval pražské pozůstalostní soupisy a testamenty teprve Josef Teige (1910), venkovské a šlechtické soupisy pak František Hrubý (1927). K obnově zájmu o zmíněné téma došlo v 80. letech 20. století na půdě pražských a olomouckých univerzitních pracovišť, k nimž posléze přibyla i pracoviště v Českých Budějovicích a Ostravě. Nově vznikající práce čerpají z teoretických a metodologických prací Jiřího Peška (1982: 63–92; 1991: 30–42) a posléze i Milana Myšky

(Myška – Zářický 2010). Většina studií sleduje obdobná témata jako v zahraničí, zaměřuje se na interpretaci každodenního života obyvatel města a vybavení jejich domácností nábytkem, keramikou, knihami a uměleckými předměty (výběrově Bůžek – Bůžková – Stejskalová 1990a, 1990b; Pešek 1991; Landr 2023). Metodicky se problematice měšťanských pozůstalostí včetně přehledu starší literatury věnovala na příkladu královských měst v severozápadních Čechách Michaela Hrubá (2002), s ohledem na využití v etnologickém výzkumu hodnotili potenciál pozůstalostních soupisů zejména z 18. a 19. století Daniel a Lenka Drápalovi (Drápala – Drápalová 2014).

Venkovské prostředí bylo naproti tomu s ohledem na špatnou dostupnost pramenů zastoupeno v bádání jen okrajově, i když na jeho možnosti relativně brzy upozornil Josef Hanzal (1963). Změnu přinesla teprve rozsáhlá excerpta sirotčích knih pardubického panství z pera amatérského badatele Františka Svatoně, na jejichž základě byly zpracovány první studie o trendech ve vývoji oděvní a bytové kultury venkova v 16. století (Vařeka – Petránová – Plessingerová 1988), které byly využity při komponování příslušných kapitol syntetické práce *Dějiny hmotné kultury* II. (Petrán a kol. 1995). Oproti tomu většina ostatních etnografických prací má charakter spíše mikrosond do místních poměrů reflektujících starší fáze regionální podoby lidové kultury 18. a 19. století (Hynková 1967: 16–30; Edel 1990; Pajer 2002: 23–45; 2010: 11–27). Podobné časové ohraničení mají i práce historiků věnované obyvatelům poddanských měst a vesnic na pomezí Moravy a Slezska (Lipovski 2009: 60–83; 2013), severní Moravy (Svoboda 2023: 65–84), jižních Čech (Grulich – Matlas 2009: 1–34) i Českomoravské vrchoviny (Skořepová 2023). Zejména poslední jmenovaná práce však narazila na limity úředních knih velkostatků pro poznání hmotné kultury venkova, kdy využívané gruntovní knihy neumožnily větší vhled do vybavení jednotlivých domácností.

Základní postupy práce s pozůstalostními inventáři a zkoumáním dějin každodennosti, formulované již kulturním historikem Zikmundem Winterem, programově rozpracoval zejména Jiří Pešek, který ukázal i na další směry možného bádání (Pešek 1982: 89–90). Vedle rozboru a komparace pozůstalostí konkrétních historických osobností se tak většina dosavadních prací věnuje především výzkumu vybraných skupin předmětů (knihy,

umělecké předměty, hodiny atd.). Co však dle Jiřího Peška zcela absentuje, je rozsáhlý kvantitativní výzkum početného souboru pozůstalostních spisů zahrnujících delší časové období i větší sídelní území. Předložená práce se snaží tuto pomyslnou rukavici zvednout excerptací sirotčích a testamentárních knih panství Pardubice a vytvořit dostatečně širokou pramennou základnu, provést její kvantitativní rozbor a na jeho základě analýzu vybavení domácností nábytkem, stolním a ložním textilem.

Pozůstalostní soupisy a kšafy z pardubického panství

Rozsáhlá úřední agenda, jejíž jsou kšafy a pozůstalostní soupisy součástí, bezprostředně souvisí s organizací vrchnostenské správy pardubického panství, které jeho zakladatel Vilém z Pernštejna (1435–1521) zamýšlel jako nové centrum rodové moci ve východních Čechách (Vorel 2021: 71). Nově vzniklý celek vytvořil podél toku Labe 60 km dlouhý a 20 km široký pás, v němž se nacházelo vedle měst Pardubic a Přelouče dalších šest městeček: Týnec nad Labem, Bohdaneč, Sezemice, Dašice, Holice a téměř 130 vsí. V držení Pernštejnů zůstalo panství až do roku 1560, kdy je pro svého syna Maxmiliána odkoupil král Ferdinand I. a správy se jeho jménem ujala česká komora, která jej spravovala až do roku 1860 (Francek 2016: 17).

Organizaci správy rozsáhlého dominia věnovali Pernštejnové a následně i česká komora náležitou pozornost. Ve 20. letech 16. století byly založeny všechny hlavní registry k vedení poddanských smluv souvisejících s prodejem usedlostí, zajištěním podílů sirotků a majetku nevěst i sepsáním vlastní závěti: *sirotčí registra* (1521), *purkrechtní registra* (1525), *registra pří* (1539). V 60. letech 16. století na tuto činnost navázala česká komora, která obnovila a nově založila celou řadu úředních knih jako *registra svrškové a kšaftové* (1562) a *registra svatebních smluv* (1557). Jedinečnost souboru spočívá v rozsahu evidovaných lokalit (cca 140), kontinuálním vedením úředních knih až do poloviny 18. století a také v zachování souboru až do dnešních dnů.

Sirotčí registra byla obnovena pravděpodobně roku 1521.¹ Nejstarší záznamy sahají ovšem až do roku 1514 a kontinuálně pokračují do roku 1549. Na ně navazuje kniha z let 1541–1562 a dvoudílné knihy z let 1565–1632 a 1642–1730 pokračující aktovým materiálem.² Knihy jsou členěny podle jednotlivých správních obvodů

příslušejících k jednotlivým rychtům,³ vlastní řazení zápisů je chronologické. Sirotčí knihy skýtají velmi plastický náhled do rodinných a ekonomických poměrů poddaných na pardubickém panství, neboť jejich záznamy přinejmenším od druhé sirotčí knihy tvoří souhrn záznamů zapsaných v *registrech svršků a kšaftů* a při prodeji gruntu i v *purkrechtních registrech*, na něž se v zápisech sirotčích knih činí příležitostné odkazy.

Pro lepší názornost a kontext, v němž se oděvní citace ve zkoumaných pramenech objevují, se podrobněji věnujme rozboru zápisů v nejstarší dochované knize testamentů z let 1562–1568 nazvané *Registra*, v *kterých se svrškové a kšaftové lidí zemřelých zapisují*.⁴ Knihu tvoří 474 folií, na nichž je zachyceno 911 různě obsáhlých zápisů vyhotovených několika písaři pracujícími pro jednotlivé rychty. Část zápisů obsahuje dataci vztaženou k jednotlivým křesťanským svátkům, část je uvozena pouze rokem zápisu. Sociální a ekonomický status nebožtíků není až na výjimky uveden, takže jej bylo nutné dohledávat v sirotčích a purkrechtních knihách. Z nich je zřejmé, že zápisy zachycují poručenství nebožtíků ze všech vrstev venkovské společnosti – od sedláků přes zahradníky a podruhy až po pacholky, děvečky a vdovy. Zápis má ve většině případů podobu formalizovaného písemného stvrzení poručenství, které nebožtík stihnul učinit „*leže v trestání Božím, ale při jasném rozumu*“ před svědky, většinou dvěma až třemi konšely a obecním písařem. Jedná se hlavně o podrobná ustanovení o podílech dědiců statku, jimiž byli nejčastěji rovným dílem sirotci a vdova, na niž na základě tradice či svatební smlouvy přecházel i veškerý movitý majetek, tzv. *svršky*, bez toho, že by je bylo třeba výslovně vyjmenovávat. V případě, že hospodář zemřel náhle a žádné poručenství neučinil, ustanovení o dědických podílech zcela chybí a uspořádání dědictví statku se řídí tradičními zvyklostmi, případně pokyny úředníků. Ti ve všech případech dbali především na pečlivý soupis aktivní a pasivní bilance nebožtíka, tj. dluhů. Pokud jejich rozdíl dosahoval záporné hodnoty, bývala tato umožena prodejem části osobního majetku.

Ve zmíněné kšaftovní knize bylo takto zaznamenáno 79 souborů obsahujících 837 kusů domácího vybavení počínaje nábytkem (truhla 67x, stůl 16x, almara 12x, lůžko 5x, police 1x, židle 1x) přes stolní nádobí a textilie (konev cínová 51x, mísa cínová 34x, žejdlík cínový 12x, měděnice 6x, lžice 4x, ručník 32x, ubrus 27x) a vybavení kuchyně (kotlík 20x, kotel 8x, hrnec 16x, díže 13x, talíř

7x, pánev 2x, rožeň 2x, košík 2x, máselnice 2x, necky 1x, hrnek 1x, rendlík 1x, rošt 1x) až po „*ložní šaty*“ (peřina 100x, poduška 55x, polštář 50x, prostěradlo 45x, cícha 40x, cíška 20x a plachta 26x).

Excerpce byla provedena ve čtyřech sirotčích knihách z let 1514–1632 (inv. č. 362, 363, 365, 366) a v pěti knihách svršků a testamentů z let 1560–1608 (inv. č. 354, 364, 367, 368, 369), které dohromady obsahují 6 850 folií s více než 12 000 zápisy. S ohledem na nebývalý rozsah pramenů bylo upuštěno od provedení kompletního kvantitativního výzkumu, který by zhodnotil zápisy ze všech zkoumaných knih. Zaměřili jsme se jen na ty, které obsahují záznamy o domácím vybavení, výrobě, cenách či zpracování textilních materiálů. S nimi se můžeme setkat především v soupisech svršků, záznamech o jejich prodeji, testamentárních odkazech či v soupisech dluhů nebožtíka. Celkem bylo nalezeno 8183 jednotlivých záznamů, což představuje dostatečně početný soubor, aby se v něm mohly odrazit obecné trendy, ale též inovace, k nimž v průběhu 16. století ve vybavení venkovských interiérů nábytkem, textiliemi a lůžkovinami došlo.⁵

1. Nábytek ve venkovských domech

Pozůstalostní inventáře přináší celou řadu dobových pojmenování nábytku, stolního a ložního textilu, která jsou v řadě případů zcela shodná s těmi, která se užívala ještě ve 20. století. Nutně si však musíme položit otázku, do jaké míry je shodná i jejich forma, vzhled a užití. Jisté vodítko nám mohou poskytnout dobové slovníky, z nichž především Veleslavínův *Nomeclator* (1598) objasňuje v kapitole „De cubiculo“ význam celé řady dobových názvů. Na tuto práci s jistým odstupem navázalo Komenského dílo *Janua linguarum = Brána jazyků* (1631), které jednotlivá hesla zapojuje do logických textových celků. V kapitole „O světnici“ se píše: „*Světnice (jízba) kamny se zahrívá. 550. Okna jsou sklená aneb dřevěná (okenice) a ta jsou zamřežovaná aneb zašraňkovaná. ...552. Pro schování věcí schránky jsou: truhly, almary, skrejše ve zdi, škatule (pouzdra), kapsy, kapsičky. Pro přenášení pak nůše (mošny), koše, košíky (auborky), košíčky. O večeřadlu. 553. Na stoly ubrusem přistřené taléřové (bud' že jsou okrouhlé neb čtverhranaté) kladou se, jako i slánka. ...555. Pozvání hosté (hodovníci) od hospodáře (který hody strojí) do večeřadla uvedeni bývají. 556. A když se nad měděnicí z nálevky, aneb nad škopíčkem (nádobou k umývání rukou, umyvadlem) z nalévadla,*

umyjí a ručníkem utrau, po lavicích aneb rozestavených stolicích (podstavice, podnožky) zasedají za stůl.“ (Komenský 1631: 180, 181, 183). V kapitole „O Hostinici (léhanici)“ se Komenský zase věnuje ložnímu vybavení: „...v léhací komoře ložnice (léhací prkna) postel na sobě drží: ale kde se nedostává lůže, rohož (rohožka) neb podslámka se podstírá. Na podstlání (spodní peřinu) dává se prostěradlo a na ně poduška a plachta: přikryvadly a svrchními peřinami se přikrýváme. Peřina z peří jest: polštář odstřížkami vycpaný.“ (Komenský 1631: 187)

Přestože se jedná o popis měšťanského interiéru, je s podivem, do jaké míry soubory popsaného nábytku a lůžkovin korespondují se soupisy venkovských pozůstalostí, s nimiž se na pardubickém panství pravidelně setkáváme po celé 16. století. Na rozdíl od měšťanských pozůstalostí, členěných podle jednotlivých prostor, se však jedná v naprosté většině o prostý soupis. Pouze několik málo pozůstalostních seznamů poznamenává jednotlivé domovní prostory typické pro středověký trojdílný dům. Ten se skládal ze světnice, hlavní místnosti domu s otopným zařízením, na niž navazovala síň, v jejíž zadní části mohla být již tehdy vydělená kuchyň.⁶ Se síní sousedila jedna, popř. dvě komory, což je členění typické pro venkovské domy na Pardubicku ještě na konci 19. století (Rosůlek – Chmelík 1905: 14). Kromě přízemní komory byla v několika soupisech zmiňována i komora situovaná do patra, jako bylo obvyklé u pozdně středověkých domů (Petráň a kol. 1995: 444). Pouze skutečně bohatí sedláci si stavěli patrové domy s několika komorami umístěnými v horním patře, jak naznačuje soupis majetku Jana Kvasničky z Brozan, který se roku 1563 prodal za 900 kop grošů míšeňských (dále jen gr. m.).⁷ Některé z dalších záznamů naznačují i existenci sklepů, roubených sýpek („srubů“) a stodol. Jinak ale další podrobnosti o dispozici domů, kromě náhodně rozestavěných zmínek o umístění jednotlivých kusů nábytku, nemáme.

1.1 Truhly

Základním kusem nábytku, se kterým se v záznamech ze sirotčích a kšaftových knih setkáváme, je truhla, jež je zmíněna ve 410 domácnostech. Její základní charakteristikou je velikost. Obecně se setkáváme s truhlami menšími a většími. Zvláštním typem bylo *poloutruhli*.⁸ Jak přesně tento druh truhly vypadal, není úplně zřejmé. Může jít o odkaz na velikost, v záznamech z Pardubicka se totiž setkáváme i s truhlou „*tříčtvrtní*“,⁹ „*loketní*“,¹⁰ či dokonce „*pětčtvrtní*“¹¹. Funkční rozdíl mezi truhlou

a poloutruhli nebyl pravděpodobně velký. Když v roce 1524 uzavíral Hašek z Opatovic dohodu se sirotky po nebožtíku Chocholovi, měl jeho dcerám Doře a Lídě dát každé do výbavy mimo jiných movitostí i „*truhlu aneb dobré poloutruhli*“ (Procházka 1963: 543, č. 38). Jelikož měla truhla či poloutruhli obsahovat celou řadu textilií, nešlo o úplně malý kus nábytku (na rozdíl od výše zmíněných loketních a od nich odvozených velikostí tu ona předpona polo- s největší pravděpodobností neodkazovala na půl lokte). To ukazuje i soupis věcí pozůstalých po ševci Burianovi z Ostřetína z roku 1540. Ten vlastnil mimo jiné almaru, poloutruhli i menší truhlici.¹² Hypoteticky můžeme uvažovat o tom, jestli nebyl hlavní rozdíl mezi truhlou a poloutruhli v tom, že zatímco první kus nábytku by uvnitř nebyl nijak dělený, úložný prostor v poloutruhli mohl být rozdělen příčkou či šuplíkem na dvě části. V jednom případě z roku 1565 je truhlice dokonce nazývána jako skříň („*truhlice slove skříň*“).¹³

Z dohody z roku 1524 i zkoumaných záznamů vyplývá i častý účel truhel jakožto nábytku určeného ke skladování oděvů či jiných textilií. Relativně často se u truhel uvádí doplňující informace, např. „*v kterýž sou šaty*“¹⁴ nebo „*k chování šatů sirotčích*“.¹⁵ Menší truhly, někdy opatřené zámky, zase mohly sloužit k uchovávání cenností. V čase nouze a války se setkáváme i s případy, kdy se do truhel uložily nejcennější kousky vybavení domácnosti v čele s nejlepším lněným plátnem a následně byly zakopány, aby byly uchráněny před vojáky.¹⁶ V menší míře jsou v pramenech zastoupeny truhly na mouku,¹⁷ které se samozřejmě nacházely prakticky ve všech domácnostech, kvůli předpokládané nižší hodnotě je ale majetkové soupisy ne vždy zachycují.

Některé zmínky nám umožňují představit si i vizuální podobu truhel. O zámcích už jsme se zmiňovali, s těmi se setkáváme i na větších truhlách; někdy je naopak specificky zmíněno, že některé z nich byly bez zámku.¹⁸ Zámky ale nebyly jedinými kovovými prvky na truhlách. Dorota, sirota pozůstalá po Janu Lisickém z Habřinky, měla v roce 1521 nárok na truhlici s puklicemi,¹⁹ v majetku Jana Jiráně z Poliz se zase roku 1565 připomíná truhla okovaná bílým plechem.²⁰ Obdobně vlastnil velkou truhlu pobitou plechem i Jiřík Tkadlík z Drozdic v roce 1600.²¹ Sirotci Martina Jocha měli jednu ze svých tří truhel taktéž okovanou, navíc ještě doplněnou železnými kruhy na nošení.²² Podobný typ nejspíš představovala i truhla s uchy z vesnice Turov.²³ V jednom případě prameny k roku 1543 zmiňují i truhlu se železným víkem.²⁴ U několika

truhel máme také specifikováno, že stály na nohách. Velká truhla Václava Louckého z Moravan měla dvě,²⁵ u dalších není počet udán. Nohy mělo i poloutruhlí Doroty Houževné z Vysoké nad Labem, která zemřela v roce 1599, stejně jako to ve vlastnictví Marka Němce z téže vesnice v roce 1601.²⁶

Podobu truhel nám pomohou dotvořit i zmínky o jejich výzdobě. U naprosté většiny jakékoliv chybí, přesto se o sedmi z nich z rozmezí let 1563–1604 dozvídáme, že byly natřené nazeleno, čtyři jsou jen obecně popsány jako malované a dva kněží z Jezbořic a Dřítče vlastnili černé truhly, jedna z nich byla i kovaná. Zejména užívání zelené barvy souzní s jistou chronologickou posloupností oblíbených barev, kdy je zelená typická pro období renesance (Vařeka – Petráňová – Plessingerová 1988: 204–205) a na venkově se často vyskytovala až do 18. století (Petráň a kol 1995: 444). To odpovídá i zelené barvě nábytku ve starší vrstvě inventářů na Sovinecku v druhé polovině 17. století, kdy ještě pomalu doznívala její renesanční obliba (Svoboda 2023: 70). Stejně tak byla zelená barva, někdy i s černou či bílou, oblíbená u jihočeských měšťanů v 16. a 17. století (Bůžek – Bůžková – Stejskalová 1990b: 118). Nepřekvapí tedy, že i v našem případě je zelená nejoblíbenější a nejzmiňovanější barvou, i když je zde vzorek poměrně malý.

1.2 Almary

Dalším druhem nábytku, který sloužil k ukládání předmětů a je zastoupen ve zkoumaných pramenech, jsou almary, někdy označené i jako *jarmary* (Rosůlek – Chmelík 1905: 23). Jedná se o slovo středolatského původu (*armaria* či *armarium*), které se k nám dostalo zprostředkovaně přes německé slovo *Almer* a označuje schránku či skříň.²⁷ Veleoslavínův *Nomenclator* (Adam z Velešlavína 2015: 277) nabízí i možnost, že „*almara aneb truhla pro šaty*“ představovala truhlu. V našem kontextu, kdy se v záznamech souběžně objevují almary i truhly, se ale téměř s jistotou jedná o skříň jako takové, jak ostatně na jiném místě připouští právě i *Nomenclator* (tamtéž: 274). Almary se objevují ve 100 zápisech v rámci 76 domácností a jedná se o souhrnné označení všech možných typů tohoto nábytku. Co do funkčnosti a s největší pravděpodobností i vzhledu se prakticky jedná o synonymum dnešního výrazu skříň, i když ten se v námi studovaných pramenech objevuje jako pojmenování pro truhlu.²⁸ Kromě velkých almar se zde vyskytují hlavně koutní skříňe či skříňky (celkem 19 případů) a ojediněle ve čtyřech případech i misník

(„*almara pro hrnce*“).²⁹ Co se týče dalšího využití almar, v letech 1599 a 1621 se jmenovitě uvádějí jako místo na ukládání šatů („*pro šaty*“, případně „*pro šaty chodiec*“).³⁰ Unikátní je v tomto ohledu zmínka ze soupisu pozůstalosti po knězi Řehoři Mathelausovi Hybském z Dřítče sepsaném v roce 1599, kdy se v černé almaře, umístěné „ve skřípku“, nacházely knihy.³¹

Tím se dostáváme k další charakteristice zmiňovaných skříní, a to jejich umístění v rámci usedlosti. Vedle světnice a síně se zde nacházela i komora, u několika málo bohatších objektů máme zprávy i o klenutém sklepe.³² Obecně můžeme říci, že velké almary se nejčastěji nacházely v síni, někdy i ve větším počtu. Tomáš Mikše z Velkých Koloděj zde měl v roce 1576 dvě velké almary, stejně jako Jan Disput z Černé u Bohdanče o rok později.³³ Rekordmany jsou Jan Řezníček z městečka Bohdaneč, který měl v síni umístěny tři skříňe,³⁴ a Martin krejčí z Dašic, u kterého se nacházely (bez údaje o přesném umístění) čtyři almary a jedna koutní skříňka.³⁵ Naopak koutní skříňky („*almary koutnice*“) se zmiňují pouze v souvislosti s obytnou místností, světnicí,³⁶ z konce 19. století máme zprávy o tom, že nejčastěji stály za stolem v rohu na lavici (Rosůlek – Chmelík 1905: 23). Objevují se v celkem 19 záznamech, převážně jde o jeden exemplář na domácnost. Pouze krčmářka Zuzana z Třebošic v roce 1576 a o tři roky později Pavel Štěbítek z Dašic měli dvě.³⁷ Tento typ skříňek byl pravděpodobně menší než almary využívané v síni ke skladování oděvů či jiných věcí, což napovídají i prodejní ceny almary a koutnice po Jiříku Osypalovi z Dašic v roce 1584. Zatímco obyčejná almara bez další specifikace byla ohodnocena na jednu kopu a 20 gr. m., koutnici ocenil kupující na 50 gr. m.³⁸

Stejně jako koutní skříňky byl ve světnici umístěn i jeden misník, který se roku 1576 objevil v soupisu podruhyň Barbory Hynkové z Chotče.³⁹ Vzhledem k nízké ceně (byl prodán za pouhých 12 gr. m.) se jednalo o příliš reprezentativní kus, šlo spíše o polici či menší skříň bez dveří. Je samozřejmě možné, že se jako misníky využívaly i některé blíže nespecifikované almary, včetně těch umístěných v síni a z praktických důvodů nejspíše poblíž topeniště (Petráň a kol. 1995: 444). To potvrzuje soupis majetku Tomáše Mikše z Koloděj, který zemřel roku 1576. Jeho misník se nacházel přímo v místnosti označované jako kuchyň.⁴⁰

O vzhledu almar máme kromě popisu jejich velikosti či stavu (nová/stará/zlá) ještě méně zpráv než o truhlách.

U několika almarách víme, že disponovaly zámky, ve třech případech je specifikováno, že západkovými („se zámky západitými“).⁴¹ Mlynář Martin z Čeradice ještě vlastnil roku 1541 malou kovanou „almárku“,⁴² z malovaných se zmiňují až v letech 1599–1600 pouze tři černé⁴³ a v domácnosti Andrease Stolpnera z Trnové dvě bílé almáry.⁴⁴ Výjimečně se ve studovaných soupisech objevuje i zmínka o bidle. To sloužilo Tomáši Mikšovi z Koloděj k uložení tří podušek,⁴⁵ nic bližšího o podobě bidla ale nevíme.

1.3 Stoly

Poměrně malé zastoupení mají v záznamech stoly, zvláště s ohledem na to, že např. v pozdějších pramenech z moravského Sovinecka byl tento kus nábytku v pozůstalostních inventářích jmenován nejčastěji (Svoboda 2023: 68). V soupisech z Pardubicka se stůl vyskytuje pouze v 75 domácnostech. Mimo jejich počtu v usedlosti a výjimečně ceny nemáme o stolech mnoho informací. Ve čtrnácti případech se v usedlostech nacházely dva stoly, v pěti tři, ve dvou čtyři a maximem bylo šest stolů v usedlosti Pavla Štěbítky z městečka Dašice z roku 1579.⁴⁶ Cenu známe u jednoho stolu z domácnosti Jiříka Rosypala z Dašic z roku 1584, kdy stál 20 gr. m.,⁴⁷ což z něj činilo jeden z levnějších kusů nábytku.

V materiálu z Pardubicka se prakticky nesetkáváme s kombinovaným kusem nábytku, stolem s truhlicí, který se vyskytuje v jiných pramenech z 16. století.⁴⁸ V usedlosti výše zmiňovaného Andrease Stolpnera z Trnové se ale nacházel kromě dvou velkých stolů i „stoliček malý pro děti“.⁴⁹ Není úplně jasné, zda se v tomto případě jednalo o hračku či opravdu o stůl určený pro nejmenší členy domácnosti. Ohledně výzdoby stolů či o jejich umístění v rámci interiéru pramen žádné informace neposkytuje. Vzhledem k existenci koutních skříní a s přihlédnutím k analogiím z jiných míst v Čechách (Edel 1990: 8–9) ale můžeme očekávat, že v případě jediného stolu v domácnosti se tento nacházel v rohu světnice – v pozdějším svatém koutě, i když je v kontextu protestantských domácností tento pojem problematický.

Zvláštní kategorií nábytku, u kterého není úplně jasné, k čemu v našem případě sloužil, byl *štok*. Podle slovníku staré češtiny se jednalo o hrubě opracované stoly, které představovaly spíše jen podložené klády či břevna,⁵⁰ případně o dlouhý stůl či tabuli (Adam z Veleslavína 2015: 246). Na základě našeho materiálu ale nemůžeme vyloučit ani možnost, že šlo o sedací nábytek, respektive úložný prostor v podobě truhly, která mohla sloužit

i jako lavice (Togner 1993: 53). Tím by se vysvětlovalo, že kromě čtyř stolů a dvou židlí měl jeden štok Jan Pechura z Ostřetína v roce 1571, podobně jako Vít Bobčák z obce Lány na Důlku vlastnil dva stoly a k tomu štok.⁵¹ Z šesti případů, kdy je štok zmíněn, se v domácnosti nacházely v pěti případech také stoly, pouze u podruhně Barbory Hynkové z Chotče se v roce 1576 hovoří pouze o dubovém štoku.⁵² Toto původně německé slovo může ale znamenat i pařez (Dobrovský 1821: 250–251) či špaček (Adam z Veleslavína 2015: 278), což by naznačovalo možnost, že šlo o nějaký jednoduchý druh stoličky. V domě Jana Olšanského z městečka Bohdaneč, který byl roku 1604 ohodnocen na 1200 kop gr. m., se v soupisu jeho pozůstalého majetku nacházel mezi stoly a truhlami jeden „štok velkej“.⁵³ Kvůli omezenému množství srovnávacího materiálu v námi studovaných pramenech se nicméně nedá definitivně rozhodnout, zda v tomto kontextu šlo o stůl, nebo o sedací nábytek.

1.4 Sedací nábytek a postele

Sedací nábytek je v seznamech pozůstalostí z Pardubicka zastoupen pouze minimálně. Prakticky se nesetkáváme s lavicemi, nejistá je situace u štoků a židle se vyskytují pouze v osmi domácnostech v rozmezí let 1568–1604 (navíc pouze Jan Pechura z Ostřetína měl v roce 1571 více než jednu, konkrétně dvě⁵⁴). Jiné podrobnosti o židlích neznáme. Svou roli v menším zastoupení židlí mohlo hrát několik faktorů, např. vyšší pořizovací cena či nepraktičnost, kdy jedna židle zabírá stejně místa jako lavice pro dvě až tři osoby (Grulich – Matlas 2009: 11). Absenci lavic si můžeme vysvětlit tím, že se v českých zemích poměrně dlouhou dobu zapouštěly přímo do stěn domů (Kafka – Mevaldová 2015: 7), tím pádem se nejednalo o mobiliár v pravém slova smyslu, ale spíše o pevnou součást usedlosti jako takové. V rámci kšaftů či sirotčích knih se tedy nedaly rozprodávat či rozdělovat mezi dědice samostatně.

Mnohem lepší situace je u postelí. Ty se vyskytují v 65 usedlostech a převažuje pro ně označení „lože“ či „lůže“, pouze v jednom případě z Pardubic z roku 1599 se užívá slova „postel“.⁵⁵ Co do počtu postelí byla situace také poměrně rozmanitá. V osmi domácnostech byly dvě postele, ve dvou tři. Rekordmany jsou konšel Melichar Slavík z městečka Týnce nad Labem se čtyřmi a Martin Krčmář s pěti lůžky.⁵⁶ Zvláště postele Melichara Slavíka, nacházející se v jeho domě ohodnoceném v roce 1604 na velmi vysokou částku 1800 kop gr. m., představovaly

velké a bezpochyby hodně zdobené postele s nebesy, všechny navíc byly malované.

Postele s nebesy se vyskytují v šesti domácnostech a podobně jako ty u Melichara Slavíka byly ve většině případů nějak zdobený a malovaný. Zelené „*lože pod nebesy*“ vlastnil trnovský obyvatel Andreas Stolpner, stejně jako rychtář Matěj Petrův z Bělečka v roce 1599.⁵⁷ Naopak Magdalena, vdova po Mikulášovi Klimšovi z Bohdanče, měla i v rámci poměrně chudého gruntu, ohodnoceného jen na 80 kop gr. m., ve vlastnictví postel s nebesy bílé barvy.⁵⁸ Na opačném spektru se nacházela postel v domácnosti sirotků po Jírovi Lapačkovi z Rovně, připomínaná v roce 1599.⁵⁹ O ní víme, že byla pouze jednoduché roubené konstrukce a svou poměrně lehkou dostupností i finanční nenáročností mohla představovat lože typické pro nižší vesnické vrstvy. Je pravděpodobné, že tyto roubené postele se skrývají i pod označením „*lože prosté*“, které se vyskytuje u podruha Víta Belítky z Čivice a Jeronýma Hrocha z Rovně v roce 1599.⁶⁰ Podobně primitivní byly nejspíš i postele pastýře Jana Šemina z Holice v roce 1589 a podruha Martina Nováka z Moravan o rok později – jejich lože stálo devět, respektive jen čtyři gr. m.⁶¹ Co do barev, kterými se postele malovaly, převládá opět „renesanční“ zelená (čtyři domácnosti z let 1599–1602), následovaná bílou (dvě domácnosti z let 1600 a 1602) a už výše zmíněné postele s nebesy Melichara Slavíka, které byly jen obecně popsány jako malované.

Ve dvou případech (1528, 1569) se setkáváme rovněž s pojmem „*prázdné lože*“,⁶² což by mohlo odkazovat na absenci štrozoku či jiné „matrace“. ⁶³ Stejně tak se v našich pramenech dvakrát setkáváme s dětskou kolébkou, a to v rozdílných sociálních vrstvách. Zatímco Jakub Bohunec z Břehů byl v roce 1576 uveden mezi bohatší částí sedláků a vlastnil i dvě klisny, hřebce a větší množství skotu i prasat,⁶⁴ Jiřík Vojtíšek z Čivice patřil v roce 1592 mezi zahradníky a jeho dům byl oceněn na částku 120 kop gr. m.⁶⁵ Možná i z toho důvodu byla Vojtíškova kolébka prodána za pouhých 12 gr. m. – jednalo se zřejmě o primitivní a nepříliš zdobený kus nábytku.

1.5 Miscellanea

Do skupiny miscellanea řadíme předměty, které se nehodí do předcházejících kategorií vybavení domácností. Předně se na Pardubicku už na konci 16. století setkáváme s hodinami. Ty se vyskytují v pěti domácnostech v časovém rozmezí let 1594–1602, a to výhradně v rodinách kněží a církevních správců.⁶⁶ Nejčastěji se

zmiňují „*hodiny bicí s cimbalem*“, a to ve třech případech (kněží Řehoř Mathelaus Hybský z Dřítče v roce 1599, Jan Mosophilus Soběslavský z Bělé roku 1600 a dřítečský farář Matěj Levinský o dva roky později, jehož stroj byl i pozlacený).⁶⁷ Onen „*cimbal*“ zde pravděpodobně představuje nějakou zvonkohru, která ohlašovala odbíjení hodin (Pešek 2014: 635). Hodiny církevního správce Jana Milese z Jezbořic nejsou nijak charakterizovány a kněz Jan Mělnický ze Ždánic vlastnil železné visací hodiny, které ale patrně také představovaly nástěnné bicí hodiny, jak je můžeme vidět i v díle *Orbis pictus* Jana Amose Komenského (srov. Svoboda 2023: 80). Ty byly založeny na hodinových strojích poháněných závažím, které se věšely právě na stěnu, a prakticky se jednalo o zmenšeniny už v pozdním středověku známých hodin na radnicích a kostelních věžích (Pešek 2014: 629).

Přítomnost hodin pouze v domácnostech kněží a duchovních správců ukazuje, že v této době šlo o prestižní předmět, který měl své místo jen v domovech vzdělaných osob s patřičným rozhledem, kontakty a samozřejmě také financemi. V kontextu vesnických elit, kam tito duchovní patřili, hodiny patrně nesloužily k účelům sjednávání schůzek a obecně náročnějšímu hospodaření s časem, jak se někdy v literatuře uvažuje, spíše plnily reprezentační funkci, maximálně pomáhaly přesněji vymezit čas k domácím modlitbám (Pešek 2014: 631). Tyto předměty se kupovaly ve větších městech; např. v Praze se během 17. století hodiny masově rozšířily mezi měšťany, čímž trochu oné prestiže ztratily (Pešek 2014: 638). Ohledně původu hodin se ve studovaných pramenech objevují pouze náznaky. Zdá se ale, že kněz Řehoř Mathelaus Hybský koupil své hodiny v Hradci Králové, protože po něm zůstal dluh Jiříkovi Hodinářovi z Hradce, kterému měl Řehoř dát jeden korec žita.⁶⁸ Hodináři – stejně jako hodiny – jsou v Hradci Králové doloženi už roku 1578, kdy zde působil Vavřinec hodinář (Landr 2023: 72).

Z jiných předmětů, které dotvářely interiéry domů na Pardubicku, se v jednom případě uvádí krucifix, který měl Pavel Jiskra z městečka Bohdaneč v roce 1600 nějakým způsobem připevněný (či vyobrazený) na své posteli s nebesy („*lůže pod nebesy, na kterýchž krucifix 1*“).⁶⁹ Kříže se určitě nacházely i v jiných domácnostech, jednalo se ale pravděpodobně pouze o jednoduché dřevěné předměty bez většího zdobení, proto se do soupisů nedostaly. Jde o podobný případ, jaký ukazují pozdější materiály ze Sovinecka z přelomu 17. a 18. století, kde se krucifixy také objevovaly v pozůstalostních

inventářích pouze v případě, že se jednalo o zdobenější, někdy snad přímo zlatnické práce (Svoboda 2023: 78). Naopak nepřekvapí, že v převážně protestantském prostředí Pardubicka konce 16. a začátku 17. století nenacházíme vůbec žádné připomínky svatých, které se pak objevují v pobělohorské katolické společnosti s rostoucím šířením svatých obrázků (tamtéž: 78–79).

2. Ložní a bytový textil

Podstatnou část pozůstalostních soupisů tvoří „šaty z lůže“, mezi něž patří peřiny, polštáře, podušky, cíchy, prostěradla, plachty a další lůžkoviny. Ložní textil tvořil často značný majetek, kterým bylo možné podělit pozůstalé sirotky, případně odkazem pojistit, že jim bude vydán v případě jejich dospělosti či sňatku. Dívky dostávaly svou výbavu včetně peřin také při odchodu do služby, což dokládá několik ojedinělých pozůstalostí svobodných děveček. Naposledy mohly peřiny a cíchy posloužit při prodeji svršků ve prospěch úhrady dluhů nebožtíka.

Určitou představu o vybavení ložnice nábytkem a lůžkovinami dávají seznamy slovníkových hesel v již zmíněné v kapitole „De cubiculo“ Velešlavínova slovníku *Nomenclator* (1598) i v mladší Komenského *Bráně jazyků*. V obou případech se jedná o předměty z interiéru bohatých měšťanských domácností, v nichž nechybí samostatná místnost pro spaní. Její součástí je různě rozměrná postel s podslámkou, spodní peřina, prostěradlo a plachta, svrchní peřiny a polštář. Je až s podivem, do jaké míry vyjmenované kusy ložního textilu odpovídají soupisům venkovských pozůstalostí, s nimi se ve východních Čechách setkáváme po celé 16. století. Soupis lůžkovin běžné venkovské domácnosti může vypadat třeba právě takto: „...peřiny svrchní 2, spodní 2, polštáře 3, podušky 2, cejšky na polštáře 3, plachta žemněná 1, cejcha na spodnici 1, plachta tlustá 1, plachta lněná 1, lůže 2...“⁷⁰

Valná většina lůžkovin byla ušita z plátna, jehož výroba byla v 16. století na Pardubicku mnohem rozšířenější než v následujících stoletích, kdy se soustředila do podhůří Orlických hor (Hynková 1967). Z obcí pardubického panství máme zprávy o činnosti minimálně dvou desítek tkalců – Pardubice (2x), Týnec nad Labem (2x), Přelouč (1x), Bohdaneč (7x), Sezemice (7x), Dašic (3x), Holc (5x) a další tři desítky tkalců pracovaly na vesnicích.⁷¹ Tkalci povětšinou zpracovávali plátno na zakázku z materiálu, který k nim přinášeli obyvatelé městeček a vesnic. O takovémto postupu svědčí nejen záznamy dluhů

za utkané plátno, ale též množství textilních plodin v různé fázi zpracování, zaznamenané v pozůstalostních soupisech. V nich pravidelně figuruje nejenom len, ale i konopí, jehož příze se však využívala k odlišným účelům. Len byl současníky vnímán jako hlavní textilní plodina, která ošatí nejen šlechtice a měšťany, ale také sedláky a touží po něm i každá „hovězí děvka“, aby sobě nadělala „cích, plachet, košilí, harcovnic, rukávec, fěrtuchův, plének atc.“ (Mattoli 1982: 136). Oproti tomu konopí „k hrubším věcem potřebují, jako na tloušť, na pytlouvinu, na provazy k rozličným potřebám, i také aby zloděje na ně věšeli“ (Mattoli 1982: 241). A takové členění dosvědčují i materiálové specifikace připojené k popisu několika tisíc kusů lůžkovin z pozůstalostních seznamů. Mezi materiály naprosto převažuje len, z něhož se zpracovávala příze a posléze i plátno ve třech různých kvalitách.⁷² Podobně jako i v jiných regionech byla jako lněná označována pouze nejjemnější vyčesaná příze, zatímco horší příze měla svá vlastní označení odvíjející se z jejího charakteru a způsobu získávání (Staňková 1989: 12). Na Pardubicku se příze druhé jakosti nazývala žemněná,⁷³ upředená „ze strhnutého, na řídké vochli ovochlovaného lenu“ (Knapp 1887: 78), který stále ještě obsahoval určité množství koudel. Nejhrubší příze se předla z vyčesaných pačesů, které zůstaly po vochlování lnu na kovové vochli. Kratší zcučaná vlákna musela být spřádána do silnější příze, z níž se tkalo tlusté plátno. Odlišnou kvalitu jednotlivých druhů plátna reflektují i ceny,⁷⁴ které se u nebíleného lněného plátna pohybovaly kolem 4–5 a u bíleného 6 či 8 gr. m. za loket. Nebílené žemněné plátno se cenilo na 3 a bílené 4 gr. m. a nebílené tlusté plátno 2 a bílené 3 gr. m. za loket.

Doklady o užití konopí při výrobě plátna jsou ve srovnání se lnem jen velmi skrovné. „Konopné plátno“ z čistě vyčesaného konopí je zmíněno pouze jednou.⁷⁵ Hrubší druhy konopného plátna snad představuje „pačesné plátno“ (24x), utkané ze spředených pačesů, které zůstaly po vyčesání konopí na vochli. Nejhrubší „koudelné plátno“ (20x) se tkalo ze spředených zbytků, které zůstaly po vochlování na zemi. Zmíněné materiály se používaly napříč všemi vrstvami venkovské společnosti. Spíše než sociálně statusové mělo tedy použití konopného druhu plátna zřejmě praktické důvody zohledňující umístění lůžka v domě, osobu nocležníka i mechanické vlastnosti materiálu, z něhož měly být ušity jednotlivé druhy lůžkovin.

2.1 Lůžko a postel

Na první pohled jasný a stručný Komenského popis měšťanské ložnice v sobě ve skutečnosti kombinuje dva odlišné způsoby nocování, jejichž odlišnost dobře vystihují výrazy *lůžko* a *postel*. Jakkoli je jejich obsah v současném jazyce téměř totožný, v terénu vytváří odlišné územní rozšíření, zachycující odlišný historický vývoj.⁷⁶ Výraz *lůžko*, odvozený od slovesa *ležet*, postihuje místo určené ke spaní v jeho užším slova smyslu. Ostatně mít své stabilní lůžko byla nesporná výhoda, kterou se pyšnili nejen majitelé usedlostí, ale i jejich sloužící. V staročeské satíře *Podkoní a žák* se právě tímto chlubí výřečný panoš: „*Já-t' se mám od toho hrdě. By si viděl mů posteli, když sobě slámy nasteli, tu-t' já ležím u pokoji! Někdy také pospím v hnoji; toho nečiním pro jiné, než když dščem zmoknu jedině, by mé rúcho zsechlo k jitru. To-t' já, vstana, pěkně vytru, aby na mně stálo čistě.*“ (Jireček 1878: 21) Sláma tvořila základ *lůžka* nejen ve středověku, ale nacpaná v objemném *štrozoku* ještě v první polovině 20. století. Ostatně latinské *stramen* (sláma) je základem výrazu *stramentum*, jímž humanistická latina opisovala nejspodnější vrstvu tvořící „*podstláni/vosedláni*“ postele (Vodňanský 1511: Viii). Častěji než v posteli mohla být sláma nacpaná v „*poslámce* = *starmenia* = *Strobett, βτροβack*“, jak zní německý ekvivalent ve Veleslavínově *Nomenclatoru* (1598) (Adam z Veleslavína 2015: 276). Mohlo se jednat o rozměrnou kapsu naplněnou slámou, která vytvářela měkkou matraci, případně jen plachtu rozprostřenou na slámě, jak bylo ještě na konci 19. století na Pardubicku obvyklé (Rosůlek – Chmelík 1905: 23).⁷⁷ Lůžko mohlo být dle sociálního statusu nocležníka – hospodář, výměnkář, podruh, pacholek atd. – umístěno na celé řadě míst v domě i mimo něj, počínaje světnicí přes komoru až po chlév či stodolu. Nesmíme zapomenout ani na spaní na peci s kachlovými kamny, které mohly snadno dojít k úhoně, jako se to stalo v následujícím případě: „... že vyrazil sem kachly v kamnách, jak ty peřiny byly a lehl sem do nich, i v šatech, že mi bylo zima.“ (Francek 2016: 145)

Lůžko bylo nejčastěji položené přímo na zemi, což se netýkalo jen noclehu služebné chasy, ale často i nemocných a umírajících. To platilo nejen na venkově, ale též ve městě. Když roku 1567 Tobiáš Dobeška, měšťan pražský, „*složil se a velmi stonal, ležel na zemi ustláno majíc*“ (Winter 1895: 49). V pozůstalostech z Pardubicka je „*poslámka*“ zmíněna pouze v osmi případech, přičemž se zřejmě jednalo o situaci, kdy byla plachta umístěna nikoli na lůžko, ale složená ležela mezi ostatními ložními šaty.

Přikrývek je v průběhu 14. a 15. století zmiňována celá řada, přičemž společným znakem je značná tloušťka materiálu, které je základem pojmenování přikrývky „*teltěha*“ (Machek 1968: 638). V Klaretově slovníku se s ním pojí latinské *stragulum* (Flajšhans 1928: 476), spojené v biblických textech s popisem lůžka a jeho pokrývek. České překlady bible postupně přinášejí i další ekvivalenty, jako *húně*,⁷⁸ *pokrov*⁷⁹ a slovník klementinského rukopisu vykládá *stragulum* jako „*třínásob tlusté sukno*“.⁸⁰ V průběhu 16. století přikrývky v podobě kusu vlněné látky postupně z užívání mizí a ve slovnících je začínají nahrazovat jiné typy textilií. Vodňanského *Lactifer* vykládá *stragulum* jako „*rozličnými barvami pruhovalý oděv*“ (Vodňanský 1511: Uiiiia), Rešl udává, že se mohlo jednat o „*podslámku či prostěradlo*“ (Rešl 1560: Ssss iiib) a Veleslavínův *Nomenclator* je nakonec staví naroveň „*svrchní peřině*“ (Adam z Veleslavína 2015: 276). Ve venkovských pozůstalostech z 16. století vlněné přikrývky již vůbec nefigurují a namísto nich se v hojně míře vyskytuje plátěná *plachta* (322x). Její užití bylo zřejmě dosti univerzální, takže *Nomenclator* (1598) ji dává na roveň prostěradlu,⁸¹ zatímco Komenský ji řadí mezi přikrývky. Ušitá byla nejčastěji z lněného plátna, nej kvalitnější bylo tenké lněné plátno (45x), následované žemněným (79x), tlustým (54x) a koudelným (7x).

Oproti prostému lůžku měla postel mnohem propracovanější řešení, v němž se kromě lepších podmínek ke spaní odrážel i sociální status nocležníka. Postele se většinou nacházely ve světnicích, případně v komorách, z nichž první tvořily bezesporu reprezentativní kus nábytku, podtrhující sociální status majitele. Dřevěná konstrukce zvaná na Pardubicku „*lůžko*“ je v pozůstalostních soupisech zastoupena necelou stovkou kusů, které se vzájemně liší svým provedením i řemeslným zpracováním, rozlišujícím „*lůže prostý*“ a „*lůže pod nebesy*“, které mohlo být navíc natřené bílou či zelenou barvou. „*Slovutný můž Melichar Slavík, starší a přední z konšelův městečka Tejnce nad Labem*“ měl ve svém domě za 1800 kop gr. m. dokonce bohatě dekorované „*lůže pod nebesy malovaný 4, velký 3 a jedno menší pro jednu osobu*“.⁸² Ve většině pozůstalostí je však zmínka pouze o jedné posteli, od dvou do pěti postelí připadá sice na pouhou šestinu seznamů, je v nich však zmínka o třetině všech postelí. Postel byla podobně jako lůžko vystlána slámou a navíc postlána několika peřinami a polštáři. Jak napovídá samotný název, byla tvořena především peřím, jehož druh a kvalita však nejsou, až na několik

výjimek („*peřina prachová*“) blíže specifikovány. S ohledem na druhy drůbeže chované na pardubickém venkově se nejčastěji mohlo jednat o peří husí, pouze ojediněle kachní. Vyloučit nemůžeme ani nepříliš oblíbené peří slepičí. Peří z oškubané drůbeže se pečlivě shromažďovalo a uchovávalo v komorách uložené v pytích,⁸³ přes zimu se sedralo a mohlo se použít na ušití nové peřiny.

2.2 Peřiny

Pozůstalostní soupisy rozlišují hned několik druhů peřin, z nichž první nese pojmenování *spodní peřina*, od 70. let 16. století se souběžně užívá i název *spodnice*. Tato peřina tvořila *podestlání*, tedy obdobu matrace, na níž spáč ležel, kdežto jedna až dvě *svrchní peřiny* sloužily k zakrytí. Takové rozlišování souvisí se starším způsobem uložení spícího člověka v posteli, který na jedné přikrývce ležel, kdežto druhou se přikrýval. Jak již bylo řečeno, přikrývky mohly být vyrobeny z různých materiálů (houně, sukno, plátno ad.). Ani výslovné označení spodní peřina nutně neznamená, že tato musela být skutečně naplněná peřím, spíše to, že takovou peřinu vzhledem připomínala. Rešlův latinsko-český slovník ji popisuje takto: „*Culcitra = spodní peřina, co jest vycpaná peřím, vlnou neb k tomu podobně, na čemž se léhá.*“ (Rešl 1560: Qiiib) *Nomenclator* (1598) postupuje stejně a přidává i německý ekvivalent „*spodní peřina, podestlání = culcitra = underbett*“ a dále „*svrchní peřina = stragulum = oberbett, dekbett*“ (Adam z Veleslavína 2015: 276). Peřiny tuto tradici přejaly a spodní peřina částečně nahrazovala matraci a hřála spícího člověka na zádech, kdežto svrchní peřina jej chránila před nočním chladem. Ve většině soupisů se z toho důvodu nejčastěji objevují dvě až tři peřiny, jedna spodní a jedna až dvě svrchní. Jediná peřina se objevuje většinou jen u pacholků a děveček, ovčáka a celkově chudších obyvatel panství. Naopak v bohatých selských statcích, které měly i několik postelí či lůžek, mohl počet peřin dosáhnout od pěti do osmi kusů, ojediněle i deset, dvanáct či patnáct kusů.

Obal peřiny tvořila rozměrná plátěná kapsa, v níž bylo nasypané peří a odtud jej název *sýpka*.⁸⁴ Ušitá byla z blíže nespecifikovaného plátna, které však bylo – na rozdíl od jakostního dvojnásob širokého lněného plátna či kmentu – pouze jednoduché šíře 3 ½ čtvrti lokte, tj. 52 cm (Šimša 2021: 70). Pouze poloviční šířka plátna byla příčinou, že peřinu bylo nutné sešívat z několika pásů plátna – „*peřina svrchní v půlčtvrtý půl*“,⁸⁵ jejichž počet určoval budoucí rozměr pokrývky. Z kusých informací víme, že peřiny

mohly být sešité z 1 ½ (78 cm), 2 (104 cm), 2 ½ (130 cm), 3 (156 cm), 3 ½ (182 cm) a 4 půlek plátna (208 cm). Kromě počtu pásů jsou některé peřiny, popř. jejich povlaky, definované celkovou spotřebou plátna v množství 2, 4, 5, 6, 10 či 12 loktů. Ojedinělá zmínka kombinující oba zmíněné údaje – „*povlaků na peřiny po 3 půlách po 10 loktech 3*“⁸⁶ – umožňuje rekonstruovat rozměr peřiny. Ta se skládala ze tří pásů o šířce 3 ½ čtvrti lokte a délce 3 ½ lokte, které daly vzniknout čtverci o rozměrech 156 × 198 cm. Po přehnutí a sešití měla hotová *sýpka* šířku 99 a délku 156 cm, což vcelku odpovídá peřině pro dospělého člověka. Z rekonstrukce je zřejmé, že pásy plátna byly v *sýpce* nejspíše řazeny příčně, a pokud je rozměr uveden včetně poloviční šířky pásu, např. „*půldruhý půl*“, uzavíral nejspíš spodní stranu pokrývky přehnutý kus plátna poloviční délky. Připustíme-li dále, že počet pásů v peřině definoval její délku, je zřejmé, že peřina mohla mít dosti odlišné rozměry a její krátké varianty, označované jako „*peřina malá*“, se blížily spíše dnešnímu pojmání polštáře. Oproti tomu peřiny o třech a více půlkách byly označovány jako velké („*2 peřiny svrchní veliký po čtyřech půl*“⁸⁷) a skutečně odpovídaly dnešnímu vnímání peřiny. Přitom spodní peřina byla většinou kratší než peřina svrchní a její délka se pohybovala od 1 ½ do 2, ojediněle i 3 půlek; častěji též byla označována jako peřina malá. Délka svrchní peřiny se nejčastěji pohybovala od 2 do 3 půlek, výjimkou však nejsou ani peřiny sešité z 3 ½ a 4 půlek plátna. Kromě toho se objevuje i několik zmínek o „*peřinkách*“, konkrétně „*peřince svrchní*“, „*peřince spodní*“ a zcela výjimečně i „*peřince dětinské*“.

2.3 Polštáře

Zatímco peřina je již svým názvem definována jako předmět tvořený peřím, u polštáře, který vnímáme jako její zmenšený ekvivalent, je situace složitější. Samotné pojmenování je odvozené z německého *Polster*, které může označovat nejen lůžkovinu, ale též vycpávky – polstrování na sedacích židlích. Tomu odpovídá i tvrzení Komenského, že náplň polštáře tvoří textilní odstřížky, doložené ojedinělou zmínkou o „*polštáři z vokraků*“.⁸⁸ Stejně ojedinělé jsou také zmínky o později mnohem obvyklejším peří, které je zmíněno pouze na počátku 16. století – „*polštář pernatý*“⁸⁹, a později se již nevyskytují. Polštáře se v pozůstalostech z Pardubicka objevují v celkem 409 pozůstalostních soupisech, které zachycují 783 kusů této lůžkoviny. Na dvě peřiny (spodní a vrchní) připadá většinou jediný polštář, což odpovídá polovině všech

pozůstalostí. Dva polštáře najdeme v jedné čtvrtině soupisů a poslední čtvrtina zastupuje tři, čtyři, pět, šest a výjimečně i dvanáct polštářů, jako tomu bylo v krčmě Matěje Petrova ze vsi Bělečko.⁹⁰ Rozměr polštářů byl menší než peřin a dle uvedených rozměrů měl $\frac{1}{2}$, $1\frac{1}{2}$ či 2, výjimečně i 3 půle. Materiál *sýpky* většinou není uveden, s výjimkou čtyř konopných žemněných a jednoho koženého polštáře,⁹¹ který však možná plnil spíše funkci sedáku.

Podobně kusé informace jako o polštářích máme i o poduškách, které se vyskytují v 404 pozůstalostech v celkovém počtu 897 kusů. Oproti polštářům se v ložních soupřavách častěji objevuje větší množství podušek v počtu dvou, tří či čtyř kusů.⁹² Jejich rozměr je často výslovně označen jako malý, nevelký či úzký, čemuž odpovídá rozměr od 1 či 2 půlí plátna.

2.4 Sovky a cíchy

Pro ochranu před znečištěním a poškozením byly peřiny, polštáře a podušky povlečeny do *povlaků*, které byly standardně dva. Tuto skutečnost výslovně zmiňuje řada ustanovení o budoucím vybavení sirotků, chlapců i dívek a také fyzická zjištění učiněná při soupisu pozůstalostí. Z téměř jedenácti set kusů šatů ložních připadají dva povlaky na necelé dvě třetiny dokumentovaných kusů, zatímco jeden povlak připadá na zbytek. Většina povlaků se nacházela natažená na peřinách, v truhlách byly nalezeny pouze čtyři desítky povlaků, většinou v počtu jednoho až tří kusů. Výjimkou je „*ložních povlakův kusův v jedné truhle 28*“ uložené v domě bohaté vdovy Doroty Trlky z Jezbořic.⁹³ Materiál valné většiny povlaků není nijak blíže specifikovaný a pouze v tichosti můžeme předpokládat, že se jedná o lněné plátno, výslovně zmíněné je ovšem pouze v necelých čtyřech desítkách případů. Z nich tři desítky případů připadají na žemněné a osm na tlusté lněné plátno, do něhož bylo jako do jediného povlaku oblečeno několik spodních peřin a podušek. Kromě obecného názvu se pro spodní povlak užívalo i pojmenování *sovka*, doložené na Pardubicku necelou desítkou výskytů.

Výraz *sovka* či *sovek* se v pramenech vyskytuje dosti pozdě, a to až ve Veleslavínově *Nomenclatoru* v roce 1598 (Adam z Veleslavína 2015: 276) a později v Rosově rukopisném slovníku z konce 17. století: „*Sovek ... schovek, že jest podvlaka v peřině, v níž peř schovaná: item že se jinou povlakou schovává.*“ (Tamtéž: 21) V případě pozůstalostí z pardubického panství se sovkem rozumí nejspíš druhá možnost – „*peřina svrchní, polštáře 2 a podušky 2, to vše o jednom sovku*“⁹⁴ anebo

jinak „*peřiny svrchní 4 každá ve tři půli a na nich sovkové žemnění*“⁹⁵. Necelá desítky záznamů představuje sovku jako povlak ušitý z pevného žemněného plátna, kterým byly potaženy nejen peřiny, ale i polštáře a podušky. Nepoužitá, uložená v truhle, se sovka vyskytuje pouze ve třech případech.

Mnohem častěji než sovky se v pozůstalostech objevují *cíchy* na peřiny a menší *cíšky* na polštáře a podušky. Slovo pochází z němčiny (*Zieche*), kde stejně jako v češtině označuje povlak na peřinu. První cech tkalců-cíchařů byl ustanoven v Kolíně nad Rýnem již roku 1128. Na rozdíl od běžných tkalců-pláteníků se cíchaři specializovali na tkaní modře pruhovaného barchetu zvaného dle místa vzniku *Kölsch* či *Köllisch* (Staňková 1989: 72). Užívání vzorovaných textilií na povlacích lůžkovin potvrzuje v západní Evropě řada ikonografických pramenů, s nimiž do velké míry korespondují středoevropské i české doklady (Staňková 1989: 73). Ojedinělé svědectví z prostředí českého venkova představuje dílo Roelandta Saveryho *Plenění vesnice* z roku 1604, které sice vytvořil jako pandán k Brueghelově obrazu *Vražda nevíňátek*, ovšem na základě vlastní zkušenosti a českých reálií (Kotková 2011: 105). Uprostřed návsi sedí okradení vesničané se svým skrovným majetkem, mezi nimiž dominují rozměrné peřiny, jejichž povlaky jsou členěny širokými a úzkými pruhy modré barvy.

Roelant Savery: *Plenění vesnice* (1604).
Abby Kortrijk, inv. č. MSK/0051

Latinsky bývají barevně pruhované tkaniny či oděvy z nich vyrobené označovány výrazem *stragula* (Vodňanský 1511: Uiiia), který se v průběhu 15. a 16. století pojí s různými druhy lůžkovin, naposledy se svrchní peřinou (Adam z Veleslavína 2015: 276). Zikmund Winter dokonce konstatuje, že v 16. století bylo v pražských měšťanských domácnostech pruhovaných peřin a povlaků rozličných barev značné množství, ovšem konkrétních dokladů představuje poskrovnou. První se vztahuje k roku 1430, kdy bylo sepsáno dědictví po tesaři Strýcovi z Prahy, jehož sirotci mimo jiné dostali „*dvě peřiny spodní s cíchami cvilinkovými pruhatými, [...] polštář podhlavní s cíchou cvilinkovou pruhatú*“ (Winter 1895: 54). Druhý doklad je z roku 1460, kdy byl sepsán majetek nebožtíka Prokopa z apatéky, mezi jehož svršky byly i „*spodniě s cíchami barchanovými pruhatými a dvě spodnie s cíchami cvilinkovými pruhatými*“ a jinde v téže pozůstalosti „*štuk cvilinku pruhatého čistého na cíchy*“ (Teige 1910: 578, 665).

Obecně předpokládané hojné užívání pruhovaných pokrývek v 16. století se na pardubickém venkově zrcadlí podobně nezřetelně jako v městských pozůstalostech. Jediné dva výskyty zmiňují „*cejchy činovaté 3*“⁹⁶ a „*peřinu velkou modře činovatou, též lůžko bílý pod nebesy*“, které roku 1600 vlastnila nebožka Mandaléna, pozůstalá vdova lazebníka Mikuláše Klimše z městečka Bohdaneč.⁹⁷ Valná většina ostatních cích a cíšek v počtu 1400 kusů byla nevzorovaná, utkaná pravděpodobně běžnou plátňovou vazbou ze lněné příze. Cícha měla přírodně šedivou a po vybělení bílou barvu, která se stala synonymem pro ložní plachtu do té míry, že heslo v *Nomenclatoru* (1598) je koncipované ve tvaru „*povlaka, cejcha bílá*“ (Adam z Veleslavína 2015: 276). V jediném případě je ve studovaném materiálu zmíněna „*cejška vyšívána*“, která byla uschována pro Jana, pozůstalého sirotka nebožtíka Václava Drábka z Hostovic, jehož statek byl roku 1620 prodán za 1200 kop gr. m.⁹⁸ Rozměry cích a cíšek jsou v soupisech nejčastěji uvedeny jednoslovným konstatováním malá či velká. Detailnější rozměry jsou uvedeny jen spoje, vesměs kopírují rozměry peřin a jejich délka se pohybuje od 1 ½ do 4 půlí. K jejich užití bylo třeba od 2 do 10 lóktů plátna, čemuž odpovídala i jejich cena.⁹⁹ Z necelých šesti stovek výskytů cích a cíšek je kvalita materiálu zmíněna ve dvou třetinách případů. Co do četnosti vede tenké lněné plátno (167x) následované žemněným (123x) a tlustým (45x).

2.5 Prostěradla

Stejně často jako peřiny, polštáře a podušky se v pozůstalostech objevují i prostěradla, kterých se v 401 soupisech vyskytuje na 809 kusů. Polovina z nich obsahuje jediný kus, čtvrtina dva a druhá čtvrtina tři, čtyři či pět kusů. Zcela výjimečný je počet deseti, patnácti či osmnácti prostěradel. Komenský popisuje užití prostěradla k překrytí spodní peřiny, tedy stejně jako se později překrýval slaměný *štrozok* či moderní matrace. Takovému užití by odpovídala prostěradla z hrubšího lněného žemněného (88x) a tlustého plátna (12x) ušité z pěti, osmi či deseti lóktů plátna. Odlišný typ, který nejspíš sloužil k zakrytí ustlané postele, představují prostěradla ušitá z jakostního lněného plátna, která se vyskytují zdaleka nejčastěji, a to v 411 případech. Mezi nimi se na počátku 17. století objevují dvě desítky záznamů, z nichž se ve většině případů jedná o „*prostěradlo z mřeží*“, ¹⁰⁰ dvakrát o „*prostěradla se sítkou*“, ¹⁰¹ dvakrát o „*prostěradlo s třepením*“, ¹⁰² a jednou dokonce o „*prostěradlo lněný žlutou barvou vyšívány*“. ¹⁰³ Prostěradla mají šířku 1 ½, 2 ½ či 4 půle, o spotřebě 5, 7, 8, 10 či 12 lóktů plátna. Krajka tak byla nejspíš umístěna do spojovacích švů, kam mohla být situována i výšivka, případně na užší stranu prostěradla, kde mohlo být zakončeno i třepením, vyvázaným z osnovních nití.

3. Stolní textilie

Kromě lůžkovin našly textilie své uplatnění v interiéru především při stolování. Ubrus, ubrousek a ručník zmiňuje v polovině 14. století již staročeský slovník *Bohemář* a po něm i všechny ostatní. Inspiraci pro úpravu stolu lze hledat v liturgické praxi prostírat před mší svatou oltář liturgickými textiliemi, jejichž české názvy se od těch stolních nijak neliší. V běžném stolování se tak určitě nestávalo každodenně, ovšem při důležitých rodinných událostech, jako byly křtiny, svatba, pohřeb či výroční hody, nejspíš zdobily stoly vyšších vrstev společnosti ubrusy, ubrousky a ručníky a podobně tomu zřejmě bylo v 16. století i na pardubickém venkově.

Ubrusy a ručníky se v pozůstalostních soupisech objevují pravidelně po celé 16. století (246x), a to napříč všemi vrstvami venkovské společnosti. Pověštinou uzavírají výčet vinutých textilií, čímž jsou zřetelně odděleny od běžných oděvů, jejichž součástí bývají i různé plošné pokrývky hlavy, jako jsou roušky, šátky „*chrboly*“ či oděvní plachty „*rouchy*“, „*šaty*“ a „*lóktyše*“. ¹⁰⁴ V domácnostech byl většinou jeden (149x) až dva (56x) kusy, větší počet ubrusů v počtu tří (13x), čtyř (12x) či pěti kusů

(6x) se objevuje jen na největších selských usedlostech. Určitou výjimku tvoří venkovské krčmy, v jejichž inventáři se našlo až šest či sedm kusů ubrusů.¹⁰⁵ Ubrusy se nejspíš kupovaly na trhu od tkalců či kramářů, kteří z pásu plátna odstříhovali požadované množství na jeden či dva ubrusy. Jen výjimečně byl v truhle uložen větší kus ubrusového plátna („ubrus starý lněný 10 loket“¹⁰⁶), který se používal vcelku, nebo se z něj dle potřeby odstříhovaly a šily nové kusy. Cena ubrusu se pohybovala kolem půl kopy gr. m.¹⁰⁷

Plátno na ubrusy a stejně tak na ručníky se od běžné tkalcovské produkce na první pohled odlišovalo, což je v soupisech výslovně zohledněno: „...plátna lněného 121 loket, pačesného 219 loket, tlustého 47 loket, ubrusů nových 30 loket.“¹⁰⁸ Rozdíl byl daný typem zvolené vazby a šířkou utkaného pásu, což byl důvod, proč tkalcovské cechy rozlišovaly mezi plátenickým a ubrusným stavem, kterých nemělo být v dílně dohromady více než tři kusy (Winter 1913: 269). Až do poloviny 16. století byla produkce ubrusů s ohledem na použitou přízi vcelku jednotná, teprve v jeho druhé polovině se objevuje několik zpřesnění, uvádějících, že se jedná o plátno lněné (8x), žemněné (5x) anebo tlusté (3x). Mnohem častěji, a to již od 30. let 16. století, se objevují zmínky o *ubrusích činovatých*, kterých v druhé polovině 16. století značně přibývá (83x). Pokud se v pozůstalosti vyskytovaly dva různé typy ubrusů, byla tato skutečnost vždy důsledně zmíněna – „ubrus činovatý jeden a druhý z plátna prostý“.¹⁰⁹ Komenský činovatý popisuje následovně: „...tkadlec do osnovy autek protká vaje plátno a kment dělá, kteréž aby bílením zbělalo, na slunci se bílí. Cvilinch (cvilich) dvojnásobního a trilich (činovate plátno) trojnásobního brda potřebuje.“ (Komenský 1631: 165) Je tedy zřejmé, že činovatí se rozuměla tkanina utkaná keprovou vazbou (drilich), pro niž je charakteristické výrazné podélné či příčné žebrovaní, jež může probíhat celou šířkou tkaniny, popř. vytvářet různé široké pásy či pruhy, které použitím barvených útků získají na kontrastu. V případě pardubického venkova nejsou barvené činovaté žemňovány, takže můžeme brát v potaz pouze jednoduché či pruhované tkaniny v přírodní barevnosti, utkané z běžné, popř. tlusté lněné příze (2x). Od obvyklé ubrusové produkce se odlišují jednotlivé výjimky, jako „ubrusov německých kus“,¹¹⁰ jejichž odlišnost však nejsme zatím schopni postihnout. Oproti tomu jedinkrát zmíněný „ubrus činovatý s trásněmi“¹¹¹ si lze vcelku dobře představit. Navíc se jedná o velmi důležitou zmínku, odkazující k etymologii slova ubrus, kterou Václav Machek

odvozuje od faktu, že tento byl „*obrůsaný*“, tj. zakončený trásněmi, vzniklými vyparáním útkových nití (Machek 1968: 407). Ubrousek užívaný k utírání rukou a úst u stolu se nazýval *ubrussec* a kupodivu se objevoval i na venkově (5x). Jeho cena se pohybovala kolem 6 gr. m.

Stejně často jako ubrus se v pozůstalostních soupisech po celé 16. století objevuje i úzký dlouhý pruh plátna zvaný *ručník* (229x). Kromě obřadního utírání rukou u prostřené tabule měl celou řadu dalších funkcí, o nichž se dozvídáme z nejrůznějších reziduí, přežívajících ve venkovské kultuře 19. století. V domácnostech býval vždy alespoň jeden (118x) až dva kusy (64x). Více ručníků v počtu tří (22x), čtyř (9x), pěti (5x) či šesti (4x) se nacházelo pouze na bohatých selských statcích a ve venkovských krčmách, kde je doloženo jednou osm a podruhé devět kusů.¹¹² Stejně jako ubrusy se i ručníky kupovaly na lokty, v jediném případě se v truhle zachoval dokonce celý nerozstříhaný kus plátna dlouhý 32 loktů.¹¹³ Cena ručníků se při rozprodeji pozůstalosti pohybovala mezi 8 až 12 gr. m. Byly považovány za cenný a symbolický kus majetku, který mohl být vhodnou upomínkou pro děti i darem kostelnímu záduší.¹¹⁴ Podobně jako ubrusy se i ručníky šily především z lněného plátna běžné jakosti, vedle něhož je v několika ojedinělých zmínkách uvedeno i tenké a kmentové plátno (3x). Na rozdíl od ubrusů je výskyt *činovatých ručníků* (68x) v průběhu 16. století mnohem rovnoměrnější a kromě jemné lněné se tkaly též ze silnější žemněné příze. Pět takových „*ručníků žemněných činovatých*“ našlo své uplatnění v roveňské krčmě.¹¹⁵ Podobně výjimečný, stojící ovšem na druhé straně pomyslného estetického žebříčku, jistě byl ručník ozdobený krajkou – „*ručník 1 činovatej s mříží*“.¹¹⁶

Diskuse

Navzdory stručnosti většiny záznamů a limitům, které jsou s tímto typem pramenů spojené (k tomu srov. zejména Drápala – Drápalová 2014: 137–141, kteří se věnují mladšímu období, ale jejich připomínky můžeme aplikovat i na náš pramen), nám soupisy pozůstalého majetku ze sirotčích knih pardubického panství mohou dát jistou představu o vybavení jednotlivých domácností, zejména co se týče četnosti zastoupení předmětů. Zkreslení u tohoto typu pramene představuje skutečnost, že se v sirotčích knihách či kšaftech obecně vyskytují spíše hodnotnější předměty, které byly žádanou a ceněnou částí pozůstalosti, díky čemuž se do záznamů obecně nedostávaly levnější předměty, tedy ty, které byly

opotřebované častým používáním, popřípadě napevno spojeny s domem, jako je otopný systém.

Příliš nepřekvapí, že zde jako základní a nejčastější kus nábytku vystupuje truhla, která se nacházela v naprosté většině domácností. To je způsobeno tím, že se truhly řadí k mobiliáři staršího typu (Petráň a kol. 1995: 441), který se šířil už ve středověku. Vzhledem k většímu počtu zaznamenaných truhel jsme také schopni říci něco bližšího k jejich vizuální podobě: nejvíce jsou zastoupeny zeleně malované, rozšířené jsou i truhly se zámky či okované. Nejčastěji se truhly využívaly k uskladnění oděvů, naopak se nesetkáváme s jejich využitím pro ukládání peněz, jako se později dělo u měšťanů v nedalekém velkém městě Hradci Králové (Landr 2023: 70). Absentují také jakékoliv zprávy o jejich využití jako zásobnic potravin – nenarazíme ani na moučnice či spížírny, pokud se tedy neskrývají pouze pod obecným označením truhla nebo almara. To je prakticky v souladu se soudobými inventáři z jiných míst, kde se tyto nepříliš honosné a velmi namáhané kusy nábytku objevují v 16. a 17. století jen sporadicky (Vařeka – Petránová – Plessingerová 1988: 208).

Své místo zde už v této době měly i almary/jarmary sloužící na uchovávání celé řady věcí, nejčastěji však oděvů. Mimo velkých skříní umístěných v síni, popř. misníků, o kterých máme také zprávy, se v zápisech rozšířily i koutní skříně. Právě 16. století je dobou, kdy se název koutní skříň či koutnice rozšiřoval (Vařeka – Petránová – Plessingerová 1988: 208), pod těmito označeními se vyskytuje i ve studovaném pramenu. V některých případech se v domácnostech kromě koutní skříně nacházelo i vícero dalších skříní.

Také postele (či přesněji lože) představují v našem materiálu poměrně hojně rozšířený druh nábytku a zvláště u bohatších vesničanů se příliš neliší od postelí s nebesy, které vlastnili nedalecí měšťané v Hradci Králové (Landr 2023: 78). V některých domácnostech se nacházely i dvě postelí či více, což koresponduje se zjištěními badatelů z jiných oblastí Čech, kteří trend více postelí ve vesnických domácnostech sledují už od 16. století (Petráň a kol. 1995: 448).

Naopak poměrně malé zastoupení stolů a židlí a úplná absence lavic ukazuje, že tyto kusy byly často méně hodnotné, a proto se do dědického řízení či k prodeji případným věřitelům moc nedostávaly. Židle si právě během 16. století nacházejí cestu do vesnického prostředí,

a i když se často objevují v malém počtu (nejčastěji jedna), získávají v rámci domácnosti a interiéru distinktivní funkci jako čestné místo pro hospodáře, případně jeho hosta (Petráň a kol. 1995: 443). Příklad lavic a jejich (ne) zastoupení v rámci studovaných pramenů zase naznačuje, že byly pravděpodobně ještě stále zapuštěné do stěn či podlahy usedlosti (Petráň a kol. 1995: 443), a proto nebylo třeba je při soupisu či rozprodávání movitého majetku jmenovat zvlášť.

Velmi brzy se na pardubickém panství objevily nástěnné hodiny, které najdeme u místních venkovských elit už na přelomu 16. a 17. století. Zejména v konfrontaci s jinými oblastmi, např. severovýchodně položeným Podještědím, kde v pramenech se hodiny objevují až k roku 1771 (Edel 1990: 39), nebo Sovineckem a zdejším šířením hodin od konce 17. a masověji od druhé třetiny 18. století (Svoboda 2023: 79–80), je tak brzký výskyt těchto strojků přinejmenším zajímavý. Vypovídá také o dobrých kontaktech místních vesnických elit s většími městskými výrobními centry v čele s Prahou a Hradcem Králové. V samotném Hradci se hodiny objevily už v pramenu z roku 1578, kdy je použil Vavřinec hodinář na splacení závdavku při koupi nového domu (možná šlo ale o větší hodiny umístěné na kostele), trochu překvapivě se ale další hodiny mezi místními měšťany znovu zmiňují až roku 1655 u císařského rychtáře (Landr 2023: 72–73).

Z dalšího vybavení se v pramenech z Pardubicka příliš nesetkáváme s předměty sloužícími k hygieně, jako jsou třeba umyvadla a lavaba doložená u královéhradeckých měšťanů už na začátku 17. století (Landr 2023: 77–78). Je možné, že k tomuto účelu sloužily *měděnce/měděnice*, někdy zvané i *medenice* (Landr 2023: 81), tedy kovové nádoby z mědi či cínu. Ty se v soudobých pramenech někdy překládají i jako umyvadla (Adam z Veleslavína 2015: 231, 234, 246). V pramenech z Pardubicka se ale kromě obecného názvu měděnec či měděnice, zmíněných v celkem 65 domácnostech, objevuje tato nádoba jen jednou, blíže určena jako kovové kamnovce na uchování teplé vody (*„měděnec do kamen starej“*).¹¹⁷ Ty známe i ze soudobého Hradce Králové, kde se kromě kamnovců vyskytovaly měděnice i jako kotle na vaření v kuchyni (Landr 2023: 81). Podobně se kovové kamnovce (*Ofentopf*) vyskytují i v inventářích ze sovineckého panství od druhé poloviny 17. století, kde byly vyrobeny převážně ze železa

a v menší míře z mědi (Svoboda 2023: 67). Stejně nejasná je situace u van nebo puten ke koupání, které známe taktéž z materiálů moravského sovineckého panství (Svoboda 2023: 77). Je možné, že k tomuto účelu se daly používat necky, které se vyskytují v celkem 16 domácnostech z Pardubicka, některé z nich jsou ale výslovně využívány jen na praní šatů či válení chleba.

Analýza pozůstalostních soupisů jednoznačně prokázala, že ložní a bytový textil byl ve venkovských domácnostech v 16. století zastoupen v dostatečném počtu, jehož množství a kvalita vypovídala nejen o úrovni komfortu, ale i o sociálním postavení majitele. Soupisy rozlišují mezi vlastní postelí, zvanou na Pardubicku lůžko, a souborem ložních textilií, označovaných *šaty pernaté*, mezi něž patří peřiny, polštáře, podušky, plachty, prostěradla a cíchy. Zastoupení jednotlivých typů lůžkovin je zcela shodné s vybavením běžných městských domácností (Winter 1895: 52; Landr 2023: 79). Rozdíl spočívá především v dostupnosti komfortního spaní v posteli. Množství lůžkovin v poměru k počtu postelí totiž naznačuje, že většina venkovských lůžek byla tvořena vrstvou slámy položené na zemi přikryté plachtou, zatímco postel byla vyhrazena hospodáři a tvořila výstavnou součást vybavení světnice. Větší množství postelí je doložené jen na nejbohatších venkovských statcích a také v některých krčmách. Lůžkoviny se většinou šily z lněného plátna v jemné, střední i hrubé jakosti, užití dovozového kmentu či kraje je doloženo pouze jednotkami případů, ovšem u nejmajetnější vrstvy venkovských obyvatel je nelze vyloučit. Nezodpovězenou

otázkou zůstává užívání barevně pruhovaných ložních textilií (Winter 1895: 45), které je sice doloženo v díle Roelandta Saveryho, doklady v pozůstalostních soupisech však prozatím chybí.

Podobně jako postel s vysoko ustlanými polštáři a peřinami se na venkovské reprezentaci podílely stolní textilie zastoupené ubrusem a jedním či dvěma ručníky. Kromě lněného plátna se ručníky často šily i z lněné keprové činovate, na níž se mohlo uplatnit i jednoduché nebarevné vzorování, s nímž se stejně často, jako na venkově, setkáváme i ve městě (Winter 1895: 103; Landr 2023: 79).

Závěr

V průběhu 16. století proběhla v ekonomicky pokročilých regionech českých zemí řada kulturních změn, které se mimo jiné projeví v novém utváření interiérů venkovských domácností. Uzavření ohniště do kachlových kamen a odvedení kouře do plášťového komína v síni přispělo k prosvětlení hlavní místnosti domu, z níž se stala světnice, prostor, v němž se ruku v ruce uplatňovaly obytné a reprezentativní funkce. Nově se utvářející interiér venkovských domácností bral přitom svou inspiraci v soudobém městském interiéru, především ve vybavení světnice, jídelny a ložnice, jejichž nábytek se uplatnil ve světnici, částečně i síni. Kromě nábytku z dílen městských řemeslníků se ve světnici ve větší míře uplatňují i bytové textilie, jejichž prezentace se soustředila na postel s lůžkovinami a stůl, tedy místa, která si ponesou punc reprezentativnosti ještě další tři století.

POZNÁMKY:

- Knize chybí titulní list, ten je však nejspíše uložen ve sbírkách Národního muzea jako zlomek nadepsaný „*Léta páně tisícího pětistého XXlo tato registra sirotčí pantsvie Kunětickohorského a Pardubského i Království obnovena a spravena sau...*“ (Kalousek 1905: 49).
- Inventář fondu velkostatek Pardubice registruje pod inv. č. 362–391 třicet sirotčích knih z let 1514–1739. Jejich rozbořem bylo zjištěno, že sirotčích knih je pouze šest (inv. č. 362, 363, 365, 366, 376, 377). Všechny ostatní jsou ve skutečnosti knihy svršků a kšaftů.
- Rychty byly v 16. století v následujících městečkách a vsích: Trnava (později Rosice), Bohdaneč, Živanice, Břehy, Přelouč, Staré Ždánice, Osice, Černá u Bohdanče, Staré Hradiště, Libišany, Máljedy, Běleč nad Orlicí, Býšť, Dříteč, Sezemice, Roveň, Ředice, Holice, Ostřetín, Dašice, Moravany, Bližňovice, Jezbořice, Pardubice, Týnec nad Labem. V 17. století byla rychta zřízena ještě v Turněchodech a Jesenčanech.
- SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 354.
- Excerpované citace byly uloženy do databáze Microsoft Excel, která umožňuje jejich filtraci, třídění a seskupování. Pro zjednodušení je citace pramene uváděna ve formátu: archiv, archivní fond, inventární číslo archiválie, folio, lokalita a rok výskytu (Státní oblastní archiv v Hradci Králové – dále jen SOA Hradec Králové –, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 363, fol. 123v, Ostřetín 1555). Za pomoc s tříděním a zapisováním do tabulky děkujeme Dominiku Tatarkovi.
- „...*almara v síni 1, almara pro hrnce v světnici 1, štok dubovej*“ SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 367, fol. 81v, Choteč 1576; „*almary kautnice v světnici 2, almara velká v síni 1*“ SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 367, fol. 98v, Třebošice 1576; „*almara v světnici v kautě 1, truhly dvě jedna velká, druhá menší stůl*“ SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 368, fol. 713r, Turov 1593; „*almary v síni velký 2, podušky na bidle 3... nahoře v komoře... v druhý komoře... v kuchyni*“

- kotel zamazaný*“ SOA Hradec Králové f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 367, fol. 73v, Koloděje 1576.
7. „...na svrchní komoře... na druhý komoře... na třetí komoře nahore... v dolní komoře... též v příhrázové komoře“ SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 354, fol. 186r, Brozany 1563.
 8. Kromě zkoumaných pramenů z Pardubicka se poloutruhlí zmiňuje v jednom půhonu z roku 1529 zapsaném do register komorního soudu (Čelakovský 1918: 186, č. 5729).
 9. SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 363, fol. 234v, Lhota za Přeloučí 1541; inv. č. 354, fol. 144v, Staré Jesečany 1562.
 10. Tamtéž, inv. č. 367, fol. 126v, Dolní Roveň 1577.
 11. Tamtéž, inv. č. 354, fol. 225v, Voleč 1564.
 12. Tamtéž, inv. č. 362, fol. 697r, Ostřetín 1540.
 13. Tamtéž, inv. č. 354, fol. 248, Lhota pod Libčany 1565.
 14. Tamtéž, inv. č. 362, fol. 51v, Bohdaneč 1523.
 15. Tamtéž, inv. č. 362, fol. 308v, Hrádek 1538.
 16. Takový případ máme zaznamenaný z počátku třicetileté války, kdy roku 1621 ve Vyšehněvicích naplnili takovým obsahem dvě truhly a následně je zakopali „pod sklepy starými v zahradě“. Tamtéž, inv. č. 366, fol. 331v, Vyšehňovice 1621.
 17. Tamtéž, inv. č. 367, fol. 268v Křičev 1580; inv. č. 365, fol. 147v, Dražkov 1601.
 18. Tamtéž, inv. č. 363, fol. 174r Břehy 1552; fol. 888r, Prachovice 1553.
 19. Tamtéž, inv. č. 362, fol. 127v, Habřinka 1521.
 20. Tamtéž, inv. č. 354, fol. 286r, Polizy 1565.
 21. Tamtéž, inv. č. 365, fol. 562r, Drozdice 1600.
 22. Tamtéž, inv. č. 366, fol. 331v, Vyšehňovice 1621.
 23. Tamtéž, inv. č. 363, fol. 935r, Turov 1570.
 24. Tamtéž, inv. č. 363, fol. 353v, Lhota pod Libčany 1543.
 25. Tamtéž, inv. č. 354, fol. 62v, Moravany 1562.
 26. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 266v, Vysoká nad Labem 1599; fol. 439v, Vysoká nad Labem 1601. Potřetí se poloutruhlí na nohách zmiňuje ve stejné vesnici v roce 1603 (SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 369, fol. 559v, Vysoká nad Labem 1603, mohlo tedy jít o regionální specifikum či spíše o způsob popisu tohoto nábytku u místních úředníků.
 27. Vokabulář webový: webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. © 2006–2020. Verze dat 1.1.15 [cit. 8. 8. 2025]. Dostupné z: <<https://vokabular.ujc.cas.cz>>.
 28. SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 354, fol. 248v, Lhota pod Libčany 1565. Nejasný je význam slova „skříň“ v soupisu majetku po Pravdovi z Chvojenec v roce 1531, kde se vyskytuje jako „truhla a skříň“ (tamtéž, inv. č. 362, fol. 477r, Chvojenec 1531).
 29. Tamtéž, inv. č. 367, fol. 73, Koloděje 1576; fol. 81v, Choteč 1576; fol. 108r, Břehy 1576; inv. č. 369, fol. 453v, Bohdaneč 1600.
 30. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 217, Trnová 1599; fol. 230v, Bělečko 1599; inv. č. 366, fol. 331v, Vyšehňovice 1621.
 31. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 414r, Dříteč 1599.
 32. Sklepy jsou zmíněny např. roku 1600 v usedlosti kněze Jana Milese v Jezbořicích (SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 369, fol. 433v, Jezbořice 1600) či v roce 1621 ve větší usedlosti ve Vyšehněvicích oceněné na 700 kop gr. m. (SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 366, fol. 331v, Trnová 1599; fol. 230v, Bělečko 1599; inv. č. 366, fol. 331v, Vyšehňovice 1621).
 33. Tamtéž, inv. č. 367, fol. 137v, Černá u Bohdanče 1577.
 34. Tamtéž, inv. č. 354, fol. 7r, Bohdaneč 1562.
 35. Tamtéž, inv. č. 354, fol. 85v, Dašice 1563.
 36. Např. tamtéž, inv. č. 363, fol. 730v, Třebošice 1593 a inv. č. 367, fol. 98v, Turov 1576.
 37. Tamtéž, inv. č. 367, fol. 98v, Třebošice 1576; inv. č. 364, fol. 9r, Dašice 1579.
 38. Tamtéž, inv. č. 368, fol. 229r, Dašice 1584.
 39. Tamtéž, inv. č. 367, fol. 81v, Choteč 1576.
 40. Tamtéž, inv. č. 367, fol. 73v, Koloděje 1576.
 41. Tamtéž, inv. č. 363, fol. 1027r, Pardubičky 1551; fol. 888r, Prachovice 1553; inv. č. 369, fol. 763r, Čeradice 1606.
 42. Tamtéž, inv. č. 363, fol. 740r, Čeradice 1541.
 43. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 230v, Bělečko 1599; fol. 361v, Holice 1600; fol. 414r, Dříteč 1599.
 44. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 217r, Trnová 1599.
 45. Tamtéž, inv. č. 367, fol. 73v, Koloděje 1576.
 46. Tamtéž, inv. č. 364, fol. 9r, Dašice 1579.
 47. Tamtéž, inv. č. 368, fol. 229r, Dašice 1584.
 48. Ten máme doložený v soudobém půhonu Adama Zilvara z Pilníkovy zapsaném v registrech komorního soudu v roce 1529 (Čelakovský 1918: 186, č. 5729).
 49. SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 369, fol. 217r, Trnová 1599.
 50. Vokabulář webový: webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. © 2006–2020. Verze dat 1.1.15 [cit. 8. 8. 2025]. Dostupné z: <<https://vokabular.ujc.cas.cz>>.
 51. SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 364, fol. 31r, Ostřetín 1571; fol. 227r, Lány na Důlku 1572.
 52. Tamtéž, inv. č. 367, fol. 81v, Choteč 1576.
 53. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 671r, Bohdaneč 1604.
 54. Tamtéž, inv. č. 364, fol. 31r, Ostřetín 1571.
 55. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 202r, Pardubice 1599.
 56. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 637v, Týnec nad Labem 1604; inv. č. 363, fol. 434r, Libišany 1569.
 57. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 217r, Trnová 1599; fol. 230v, Bělečko 1599.
 58. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 386r, Bohdaneč 1600.
 59. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 261r, Roveň 1599.
 60. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 215, Čivice 1599; fol. 256v, Roveň 1599.
 61. Tamtéž, inv. č. 368, fol. 518, Holice 1589; fol. 588r, Moravany 1590.
 62. Tamtéž, inv. č. 362, fol. 535r, Sezemice 1528; inv. č. 363, fol. 434r, Libišany 1569.
 63. To je zřetelné v případě krčmáře Martina z Libišan, který vlastnil pět „prázdných loží“, ale také osm velkých peřin, pět polštářů, čtyři podušky apod. (tamtéž, inv. č. 363, fol. 434r, Libišany 1569).
 64. Tamtéž, inv. č. 367, fol. 46v, Břehy 1576.
 65. Tamtéž, inv. č. 368, fol. 679v, Čivice 1592.
 66. Tamtéž, inv. č. 368, fol. 803r, Ždánice 1594; inv. č. 369, fol. 414r, Dříteč 1599; fol. 425r, Bělá 1600; fol. 433v, Jezbořice 1600; fol. 528r, Dříteč 1602.
 67. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 414, Dříteč 1599; fol. 425r, Bělá 1600; fol. 528r, Dříteč 1602.
 68. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 414r, Dříteč 1599.
 69. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 384v, Bohdaneč 1600.
 70. Tamtéž, inv. č. 354, fol. 410v, Hostovice 1568.
 71. Mezi lety 1567–1636 se v sirotčích knihách (inv. č. 365, 366, 368) objevují zprávy o tkalcích ve vsi Albrechtice (1x), Barchov (1x), Bukovka (1x), Drozdice (2x), Moravany (1x), Kunětická Hora (2x), Lukovna (1x), Mikulovice (1x), Opatovice (1x), Osičice (1x), Pardubičky (2x), Roveň (2x), Ředice (1x), Slepovice (1x),

- Srnosedy (1x), Štěpánovsko (1x), Turov (1x), Veliny (1x), Ostřetín (1x), Vysoké Chvojno (2x), Vyšehněvice (1x).
72. „...příze lněné 10 přaden, příze žemněné 2 přadena a tlusté 20 klubek. Z tej příze naděláno plátina 17 loket lněného, žemněného 31 loket“. SOA Hradec Králové, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 363, fol. 137r, Živanice 1553.
 73. Označení příze a plátina přídomkem „žemněné“ bylo specifikou jižních a východních Čech, zatímco na ostatním území Česka se s ním téměř nesetkáváme. Název je odvozen ze základu „žemně“, označující svazek vytřeného lnu, dvě hrsti = jedna žemně, pět žemní = jedna pětka, šest pětěk = kloub (Jungman 1839: 838; Kott 1887: 806).
 74. SOA Hradec Králové, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 368, fol. 229r, Dašice 1584 „plátino lněné 6 gr. m., plátino žemněné 4 gr. m., plátino tlustý 2 gr. m.“; inv. č. 368, fol. 429v, Jezbořice 1587 „plátino lněný nebilený 5 gr. m., plátino žemněné 3 gr. m., plátino tlusté 2 gr. m.“; inv. č. 368, fol. 683r, Počápy 1592 „plátino lněné 8 gr. m., plátino tlusté 2 gr. m.“.
 75. „...plátina v 1 kusu lněného 8 loket, v druhém kusu též lněného 19 loket, v třetím kusu 15 loket lněného, v čtvrtém kusu na poli se lnem 15 loket, konopného v pátém kusu 8 loket, v šestém kusu kaudelného plátina 9 loket“ – SOA Hradec Králové, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 354, fol. 302r, Zminný 1566.
 76. „Postel.“ Český jazykový atlas [online] [cit. 8. 8. 2025]. Dostupné z: <<https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/heslo/1/159>>.
 77. Výrazy poslámká, podslámka bylo v Čechách včetně Polabí ještě ve 20. století označováno běžné ložní prostěradlo. „Prostěradlo.“ Český jazykový atlas [online] [cit. 20. 6. 2020]. Dostupné z: <<https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/heslo/1/160>>.
 78. „Teltěha.“ Staročeská textová banka. Vokabulář webový: webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. © 2006–2020. Verze dat 1.1.15 [cit. 20. 6. 2020]. Dostupné z: <<https://vokabular.ujc.cas.cz/banka.aspx?idz=STB>>.
 79. „...odhrnul Azael pokrow ložný i lil vodu na tvář jemu [nemocnému]“. „Pokrov.“ Staročeská textová banka. Vokabulář webový: webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. © 2006–2020. Verze dat 1.1.15 [cit. 20. 6. 2020]. Dostupné z: <<https://vokabular.ujc.cas.cz/banka.aspx?idz=STB>>.
 80. „Stragulum“. Staročeská textová banka. Vokabulář webový: webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. © 2006–2020. Verze dat 1.1.15 [cit. 20. 6. 2020]. Dostupné z: <<https://vokabular.ujc.cas.cz>>.
 81. „...tři prostěradla a 1 plachtu na slámu, dvě lněná a třetí žemněný“ – SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 368, fol. 34v, Mělice 1581; inv. č. 367, fol. 86r, Turov 1576; „plachty 2, též na spodnice [spodní peřiny] po půl třetí půli 3“.
 82. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 637v, Týnec nad Labem 1604.
 83. „...peří ve dvou pytlích“ – tamtéž, inv. č. 354, fol. 63r, Kostěnice 1562; „peří nedranýho pytel“ – tamtéž, inv. č. 369, fol. 581v, Živanice 1603.
 84. „...sem tři [peřiny] měla, všecko syvky a sovky [vojáci] sílkalí“ (Tischer 1906: 76).
 85. SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 363, fol. 137v, Lohenice 1553.
 86. Tamtéž, inv. č. 368, fol. 792v, Sezemice 1594.
 87. Tamtéž, inv. č. 354, fol. 63r, Kostěnice 1562.
 88. Tamtéž, inv. č. 362, fol. 407r, Račice nad Trotinou 1534.
 89. Tamtéž, inv. č. 362, fol. 189v, Přelouč nad Labem 1520.
 90. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 230v, Bělečko 1599.
 91. Tamtéž, inv. č. 366, fol. 438r, Přelouč nad Labem 1564.
 92. Po jednom kuse v 155, po dvou ve 136, po třech ve 45, po čtyřech 37, po pěti 13, po šesti 10, po sedmi 2, po osmi 4 a po devíti v jedním případě.
 93. Tamtéž, inv. č. 364, fol. 230v, Jezbořice 1572.
 94. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 119v, Ostřetín 1598.
 95. Tamtéž, inv. č. 362, fol. 821r, Jezbořice 1540.
 96. Tamtéž, inv. č. 363, fol. 347r, Osice 1567.
 97. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 386r, Bohdaneč 1600.
 98. Tamtéž, inv. č. 365, fol. 698v, Hostovice 1620.
 99. „Toto týchž sirotkův svrškův lidem naporážno prodáno: Prokopovi Práskovi ... prodána cejcha z svrchní peřiny za ½ kopy gr. m.; Janovi Trlovi z Chvojence prodána ... prostěradlo lněný a cejška za 1 kopu 20 gr. m.; Janovi Baldovi z Chvojence prodána plátina tlustého 12 loket za 24 gr. m., cejška malá 1 za 14 gr. m., poduška za 26 gr. m.; Barboře Nováče odtudž z Chvojence prodány ... cejška z svrchní peřiny za 1/2 kopy 2 gr. m., cejcha tlustá za 10 gr. m., plachta tlustá za 24 gr. m.; Kateřině Cardovi z Chvojence prodána cejška lněná za 12 gr. m., Blažkovi Dědinkovi z Býště prodány cejšky starý žemněný za 24 gr. m., prostěradlo lněný za 50 gr. m., Barboře Havlově z Chvojence prodána cejška malá 1 za 10 gr. m., Maruši Víškové prodána cejška lněná za 6 gr. m., Vítovi Slauhovi odtudž prodána cejška žemněná zlá za 4 gr. m., Maruši Brozanský odtudž prodána cejška žemněná za 26 gr. m., Anně Černý dívice z Bělče prodána plachta za 20 gr. m., svrchní peřina ta 1 kopu 10 gr. m.“ Tamtéž, inv. č. 368, fol. 229r, Dašice 1584.
 100. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 676v, Tuněchody 1605; fol. 753v, Štěpánovsko 1606.
 101. Tamtéž, inv. č. 366, fol. 248v, Kasalíčka 1622.
 102. Tamtéž, inv. č. 365, 747r, Plátenice 1617; inv. č. 366, fol. 727v, Roudnice 1615.
 103. Tamtéž, inv. č. 366, fol. 951r, Podúlsany 1622.
 104. V některých regionech východní Moravy a Slezska nesou tyto oděvní plachty označení *ubrus*, což mohlo být způsobeno nejen vnější podobností, ale též druhotným užíváním rozměrné textilie pro oděvní účely.
 105. „...ubrusů nových vybílených 12 loket, ubrusů na stoly 6, ručníků činovatých lněných 8, ručníků žemněných činovatých 5.“ Tamtéž, inv. č. 354, fol. 121r, Roveň 1562.
 106. Tamtéž, inv. č. 363, fol. 57r, Bohdaneč 1552.
 107. „...ubrus činovatý za 1/2 kopy gr. m., ubrusy činovatý 2 za 60 gr. m.“ SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 368, fol. 100v, Roveň 1582.
 108. Tamtéž, inv. č. 368, fol. 803r, Ždánice 1594.
 109. Tamtéž, inv. č. 362, fol. 308v, Hrádek 1538.
 110. Tamtéž, inv. č. 364, fol. 6v, Dašice 1579.
 111. Tamtéž, inv. č. 369, fol. 471v, Opatovice 1601.
 112. Tamtéž, inv. č. 354, fol. 121r, Roveň 1562; inv. č. 369, fol. 230v, Bělečko 1599.
 113. „...ubrusův nestříhaných kus 1, ručníků nestříhaných kusů 2, ty jsou zanechány Ludmile dceři jsouc jich vyměřeno ubrusů 28 loket a ručníků 32 loket.“ Tamtéž, inv. č. 368, fol. 683r, Počápy 1592.
 114. „Jíra má dáti Důře ručník jeden a druhý na oltář a třetí sobě nechat.“ Tamtéž, inv. č. 362, fol. 376r, Pohřebačka 1521.
 115. Tamtéž, inv. č. 354, fol. 121r, Roveň 1562.
 116. Tamtéž, inv. č. 354, fol. 228, Voleč 1564.
 117. SOA Hradec Králové, f. Velkostatek Pardubice, inv. č. 367, fol. 563r, Drozdice 1600.

PRAMENY NETIŠTĚNÉ:

- Státní oblastní archiv (SOA) v Hradci Králové, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 354, Registra v kterých se svrškové a kšaftové lidí zemřelých zapisují. 1562–1568.
SOA v Hradci Králové, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 362, Kniha sirotčí. 1514–1549.
SOA v Hradci Králové, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 363, Kniha sirotčí. 1541–1562.
SOA v Hradci Králové, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 364, Kniha sirotčí. 1561–1573.
SOA v Hradci Králové, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 365, Kniha sirotčí. 1565–1632.

PRAMENY TIŠTĚNÉ:

- Adam z Veleslavína, Daniel et al. 2015. *Nomenclator quadrilinguis Boemico-Latino-Graeco-Germanicus*. Eds. Alena M. Černá, Tilman Berger, Alena Hadravová, Kateřina Pořízková a Boris Lehečka. Praha: Academia.
Čelakovský, Jaromír (ed.). 1918. *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XXXIII. Registra soudu komorního z let 1524–1526*. Praha: Domestikální fond království Českého.
Dobrovský, Josef. 1821. *Deutsch-böhmisches Wörterbuch. Zweyter Band. L–Z*. Prag: In der Herrlichen Buchhandlung.
Flajšhans, Václav (ed.). 1928. *Klaret a jeho družina. Sv. II. Texty glossované*. Praha: Česká akademie věd a umění.
Jireček, Josef (ed.). 1878. *Skládání o podkoní a žáku*. Praha: Nákladem Král. české společnosti nauk.
Jungman, Josef. 1839. *Slovník česko-německý. Díl V. W–Ž*. Praha: W kněžec arcibiskupské knihtiskárně, u Josefy wdowy Fetterlowé, řizenjm Wáclawa Špinky.
Kalousek, Josef (ed.). 1905. *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XXII, Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1626*. Praha: Domestikální fond království Českého.
Komenský, Jan Amos. 1631. *Janua linguarum reserata sive Seminarium linguarum*. Lesnae: [s. n.].
Kott, František Štěpán. 1887. *Česko-německý slovník zvláště gramaticko-fraseologický. Díl pátý. Z–Č*. Praha: Tiskem a nákladem knihtiskárny Františka Šimáčka.

LITERATURA:

- Bůžek, Václav – Bůžková, Hana – Stejskalová, Jana. 1990a. Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách. (Prameny, metody, stratifikace). *Jihočeský sborník historický* 59 (2): 65–80.
Bůžek, Václav – Bůžková, Hana – Stejskalová, Jana. 1990b. Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech. (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu). *Jihočeský sborník historický* 59 (3): 113–127.
Drápala, Daniel – Drápalová, Lenka. 2014. Pozůstalostní soupisy. In: Doušek, Roman a kol.: *Archivní prameny v etnologickém výzkumu I*. Brno: Masarykova univerzita. 130–150.
Edel, Tomáš. 1990. *Interiér a nábytek vesnického domu Podještědí v 16.–19. století*. Český Dub: Podještědské muzeum.

- SOA v Hradci Králové, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 366, Kniha sirotčí. 1565–1632.
SOA v Hradci Králové, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 367, Kniha sirotčí. 1574–1582.
SOA v Hradci Králové, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 368, Kniha sirotčí bílá stará. 1581–1656.
SOA v Hradci Králové, fond Velkostatek Pardubice, inv. č. 369, Kniha sirotčí červená. 1596–1608.

- Machek, Václav. 1968. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia.
Mattioli, Pietro Andrea. 1882. *Herbář jinak Bylinář, velmi užitečný*. Přeložil Tadeáš Hájek z Hájku. Eds. Věra Petráčková, Jaroslav Porák, Martin Steiner, Jan Janko, Eva Bužgová. Praha: Odeon.
Rešl, Tomáš. 1560. *Dictionarium latinobohemicum in usum & gratiam studiosae iuventutis Bohemicae, ex Petri Dasypodij Dictionario, eiusdemque recognitione postrema, concinnatum*. Accesserunt ex eodem et nomina locorum, & amnium in Germania, & alia quaedam, ut sequens pagina indicabit. Cautum est Caesareo privilegio, ne quis hoc Dictionarium intra quadriennium imprimat. Impressum Olomucij: apud Ioannem Guntherum.
Vodňanský, Jan. 1511. *Nllis ferme vocablis (que ad p[er]nosce[n]das autoru[m] sente[n]cias idonea widerentur) p[rae]termisiss: Reuerendus pater Frater Johannes Aquensis Ordinis minorum de obseruancia Vocabularium (cui[us] nome[n] Lactifer) m[u]ltorum ecia[m] excellentissimoru[m] viroru[m] rogatu Ex vberib[us] latinistis studiose emulgens, nostre materne Boemice impartitus est lingwe Incipit ffauste = Tento wokabularz Lactifer, danijm boží[m], wysseł gest mezy lidi Od toho znameniteho otcze Bratra Jana bosaka z Wodnian Aby Czechowe Y tudiež Slowaczy Latinste [!] vczítele, k wzdełanij a ku vpewnienij wijery, czísti mohli ... Tisstieno W Nowem (Genž gest miesto, take y w dalekych zmiech ssyroczce slowutnee) Plzni: Skrze Mikulasse Bakalarze.*

- Francek, Jindřich. 2016. *Pardubické smolné knihy 1538–1626. I., II. díl*. Pardubice: Pardubická univerzita.
Grulich, Josef – Matlas, Pavel. 2009. Hmotná kultura a projevy mentality venkovské společnosti (jižní Čechy, 17.–18. století). *Český lid* 96 (1): 1–34.
Hanzal, Josef. 1963. *Předbělohorské poddanské inventáře. Český lid* 50: 169–174.
Hrubá, Michaela. 2002. *"Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle"*. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.

- Hrubý, František. 1927. Selské a panské inventáře v době předbělohorské. *Český časopis historický* 33: 21–59, 263–306.
- Hynková, Hana. 1967. Pozůstalostní inventáře z Orlických hor s ukázkami z Rychnova nad Kněžnou. *Český lid* 54: 16–30.
- Jireček, Josef. 1878. *Skládání o podkoní a žáku*. Praha: Nákladem Král. české společnosti nauk.
- Kafka, Luboš – Mevaldová, Helena. 2015. *Na dřevě malované. Náboženská výzdoba lidového nábytku*. Praha: Lika Klub.
- Knapp, Antonín. 1887. *Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem*. [Jaroměř]: Nákladem královského věnného města Jaroměře.
- Kotková, Olga (ed.). 2011. *Roelandt Savery. Malíř ve službách císaře Rudolfa II. = Roelandt Savery: A painter in the Services of Emperor Rudolf II*. Praha: Národní galerie v Praze.
- Landr, Petr. 2023. Hmotná kultura měšťanského domu v raně novověkém Hradci Králové optikou kšaftů a pozůstalostních inventářů. *Královéhradecko* 14: 63–84.
- Lipovski, Radek. 2009. Jak se oblékali Místečané a Místečanky ve 20. letech 19. století. *Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku* 10: 60–83.
- Lipovski, Radek. 2013. *Lidé poddanských měst Frýdku a Místku na sklonku tradiční společnosti (1700–1850)*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- Mohrmann, Ruth-Elizabeth. 2006. Pośmiertne inwentarze mienia – krytyka źródła, problemy badawcze. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 54: 137–146.
- Myška, Milan – Záhický, Aleš. 2010. *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku*. 2. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- Pajer, Jiří. 2002. Testamenty a pozůstalosti strážnických obyvatel z 18. století. *Slovácko* 44: 23–45.
- Pajer, Jiří. 2010. Sirotčí pozůstalosti z přelomu 16. a 17. století ze strážnického panství. *Slovácko* 52: 11–27.
- Pešek, Jiří. 1982. Pražské knihy kšaftů a inventářů, příspěvky k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské. *Pražský sborník historický* 15: 63–92.
- Pešek, Jiří. 1991. Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání každodenního života. In: Bůžek, Václav (ed.). 2010. *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU. 30–42.
- Pešek, Jiří. 2014. Hora ruit – hodiny v pražských měšťanských interiérech okolo roku 1600. In: Fejtová, Olga – Jiřiová, Kateřina – Power, Martin – Svatošová, Hana (eds.). *Jeho Praha. Výbor statí Jiřího Peška k dějinám Prahy*. Praha: Scriptorium: 627–639.
- Petráň, Josef a kol. 1995. *Dějiny hmotné kultury II (1). Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha: Karolinum.
- Procházka, Vladimír. 1963. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Rosulek, František Karel – Chmelík, Josef. 1905. *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko. Společnou práci učitelstva školního okresu Pardubického 2*. Pardubice: vl. nákl.
- Skořepová, Markéta. 2023. Příspěvek k vybavení venkovských usedlostí v 18. století na základě gruntovních knih panství Červená Řečice. *Národopisný věstník* 82 (2): 5–20. <https://doi.org/10.59618/NV.2023.2.01>
- Staňková, Jitka. 1989. *České lidové tkaniny. Čechy a západní Morava*. Praha: SNTL – Nakladatelství technické literatury.
- Svoboda, Josef. 2023. Vybavení interiérů domácností na panství Sovinec ve světle pozůstalostních inventářů ze 17. a 18. století. *Český lid* 110 (1): 65–84. <https://doi.org/10.21104/CL.2023.1.03>
- Šimša, Martin. 2021. *Knihy krejčovských stříhů ve střední Evropě v 16. až 18. století I*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.
- Teige, Josef. 1910. *Základy starého místopisu Pražského: (1437–1620). Staré Město pražské. Oddíl 1. I*. Praha: Nákladem obce královského hlavního města Prahy.
- Tischer, František. 1906. Dorota Jínová Pacovská: Dopisy Zuzaně Černínové z Chudenic. *Český lid* 15 (1): 71–76.
- Togner, Milan. 1993. *Historický nábytek. Terminologický slovník historického nábytku od gotiky po počátek XX. století. Materiálová skladba – technologie – typologie a slohové projevy*. Praha: Nakladatelství Datel.
- Vařeka, Josef – Petráňová, Lydia – Plessingerová, Alena. 1988. Mobilniář vesnického domu v Čechách od konce středověku do počátků národního obrození. *Český lid* 75 (4): 202–211.
- Vorel, Petr. 2021. *Páni z Pernštejna: vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Vydání třetí. Praha: Rybka Publishers.
- Wiegmann, Günter (ed.). 1987. *Wandel der Alltagskultur seit dem Mittelalter, Phasen – Epochen – Zäsuren*. Münster: Cöpppenrath.
- Winter, Zikmund. 1895. *V měšťanské světnici starodávné. Kulturní studie o patnáctém a šestnáctém století*. 2. vyd. Praha: Alois Wiesner.
- Winter, Zikmund. 1913. *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Český jazykový atlas [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka [cit. 20. 6. 2025]. Dostupné z: <<https://cja.ujc.cas.cz>>.

Vokabulář webový. *Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. Verze dat 1.1.15 [cit. 8. 8. 2025]. Dostupné z: <<https://vokabular.ujc.cas.cz>>.